

شورای عالی حوزه علمیه خواهران

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران

تحقیق پایانی سطح دو (کارشناسی)

مدرسه علمیه نرجس خاتون (سلام الله علیها)

شهرستان برخوار

موضوع:

تبعیض بین فرزندان و راهکارهای مقابله با آن

استاد راهنما:

سرکار خانم فرهادیان

استاد داور:

حجت الاسلام و المسلمین حاج آقا اصولی

پژوهشگر:

اکرم قصابی

بهار ۱۳۹۴

بسمه تعالی

تحقیق پایانی با موضوع :

که توسط پژوهشگر محترم سرکار خانم: اکرم قصابی

برای دریافت دانشنامه سطح دو (کارشناسی) تدوین شده است ، توسط هیأت

داوران مورد ارزیابی قرار گرفته و در تاریخ / / ۱۳۹ ، با کسب رتبه

پذیرفته شده است.

استاد راهنما: سرکار خانم فرهادیان

استاد داور:

مدرسه علمیه:

امضاء مدیر ومهر مدرسه

شورای عالی حوزه علمیه خواهران

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران

تحقیق پایانی سطح دو (کارشناسی)

مدرسه علمیه نرجس خاتون (سلام الله علیها)

شهرستان برخوار

موضوع:

تبعیض بین فرزندان و راهکارهای مقابله با آن

استاد راهنما:

سرکار خانم فرهادیان

استاد داور:

حجت الاسلام و المسلمین حاج آقا اصولی

پژوهشگر:

اکرم قصابی

بهار ۱۳۹۴

تقدیر و تشکر

به مصداق «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» بسی شایسته است از حاج خانم ناصری مدیریت حوزه و استادان فرهیخته و فرزانه سرکار خانم زمانی معاون پژوهش و خانم فرهادیان استاد راهنمای این پایان نامه که با کرامتی چون خورشید، سرزمین دل را روشنی بخشیدند و گلشن سرای علم و دانش را با راهنمایی های کار ساز و سازنده بارور ساختند؛ تقدیر و تشکر نمایم.

تقدیم به:

خدایی که آفرید

جهان را، انسان را، عقل را، علم را، معرفت را، عشق را

و به کسانی که عشقشان را در وجودم دمید.

چکیده

این نوشتار به موضوع تبعیض بین فرزندان و راهکارهای مقابله با آن می پردازد.

تبعیض عبارت است از این که در شرایط مساوی و استحقاق های همسان، بین افراد یا اشیاء فرق گذاشته شود. متأسفانه تبعیض قائل شدن بین فرزندان، در برخی از خانواده ها به وضوح دیده می شود. داشتن فرزندی نیکو مستلزم رعایت نکاتی حساس و لطیف است. توجه نداشتن به اقتضائات رفتار با فرزندان، موجب آسیب هایی در روند رفتارهای روحی و روانی آن ها خواهد شد. در این میان چگونگی تعامل والدین با هر یک از فرزندان در مقایسه با سایر آن ها، بسیار مهم و پیچیده است.

با تأسی به آیات وحی و سیره معصومین (علیهم السلام) روشن شد که یکی از عوامل بسیار مهم و اثر گذار بر رفتار فرد، والدین هستند.

از جمله یافته این تحقیق می توان گفت که از جمله عوامل تبعیض والدین بر فرزندان تحصیلات، شکل ظاهری، ایجاد فاصله بین فرزندان و والدین، جهل و بعضی از عواقب آن کینه توزی، حس انتقام، عدم اعتماد به نفس، ایجاد فاصله بین فرزند و والدین است کنترل احساس و عدم ابراز آن و عدم مقایسه فرزندان با هم، از جمله توصیه هایی برای مقابله با این پیامدها است.

از این رو در این نوشتار سعی شده است با استفاده از کتب و مقالات و نرم افزارها در دو فصل به تبعیض بین فرزندان در قرآن و روایات و عوامل، پیامدها و راه های درمان به این موضوع اشاره شود تا با به کارگیری این روش ها خانواده ای سالم داشته باشیم.

کلیدواژه ها: تبعیض، تبعیض ناروا، فرزند.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
بخش اول: کلیات و مفاهیم	
فصل اول: کلیات تحقیق	
۱,۱. تعریف و تبیین موضوع	۴
۱,۲. اهمیت و ضرورت تحقیق	۴
۱,۳. اهداف و فوائد تحقیق	۵
۱,۴. پیشینه موضوع تحقیق	۵
۱,۵. سوالات تحقیق	۶
۱,۶. فرضیه تحقیق	۶
۱,۷. روش تحقیق	۷
۱,۸. ساختار تحقیق	۷
۱,۹. واژگان کلیدی	۷
۱,۱۰. محدودیتها و موانع تحقیق	۷

فصل دوم: مفهوم شناسی

۲,۱. مفهوم شناسی واژه «تبعیض»	۱۰
۲,۲. انواع تبعیض	۱۱

۲,۲,۱	تبعیض جنسی	۱۰
۲,۲,۲	تبعیض قومی	۱۲
۲,۲,۳	تبعیض نژادی	۱۲
۲,۲,۴	تبعیض سنی	۱۷
۲,۲,۵	تبعیض دینی	۱۷
۲,۳	واژگان مرتبط با تبعیض	۱۸
۲,۳,۱	عدالت	۱۸
۲,۳,۲	مساوات	۱۸
۲,۳,۲	تفاوت	۱۹

بخش دوم: یافته های تحقیق

فصل اول: رویکرد دین نسبت به تبعیض بین فرزندان

۱,۱	تبعیض در قرآن و روایات	۲۵
۱,۲	عدالت ورزی بین فرزندان در روایات	۳۱
۱,۳	نظر مجتهدین درباره تبعیض بین فرزندان	۳۱
۱,۴	مجوزهای عقلی	۳۴

فصل دوم: عوامل، پیامدها و راههای درمان

۲,۱	عوامل تبعیض بین فرزندان	۳۷
۲,۱,۱	تبعیض جنسیتی به خاطر عقاید سنتی غلط	۳۷

- ۲, ۱, ۲. تحصیلات و شکل ظاهری..... ۳۸
- ۲, ۱, ۳. وضعیت والدین در کودکی..... ۳۸
- ۲, ۱, ۴. جهل و عدم آگاهی..... ۳۹
- ۲, ۲. پیامدهای تبعیض والدین بین فرزندان..... ۳۹
- ۲, ۲, ۱. کینه‌توزی..... ۳۹
- ۲, ۲, ۲. حس انتقام..... ۴۰
- ۲, ۲, ۳. عدم اعتماد به نفس..... ۴۰
- ۲, ۲, ۴. ایجاد فاصله با والدین و همنشینی با دوستان ناباب..... ۴۱
- ۲, ۲, ۵. سرخوردگی..... ۴۱
- ۲, ۲, ۶. ایجاد حس حسادت نسبت به دیگر فرزندان..... ۴۲
- ۲, ۲, ۷. مشکلات جنسیتی در ازدواج..... ۴۳
- ۲, ۲, ۸. حقارت..... ۴۳
- ۲, ۲, ۹. استرس..... ۴۳
- ۲, ۲, ۱۰. پرخاشگری..... ۴۴
- ۲, ۲, ۱۱. آلوده شدن به اعتیاد..... ۴۵
- ۲, ۲, ۱۲. مانع مهم رشد خلاقیت..... ۴۵
- ۲, ۲, ۱۳. بروز افسردگی..... ۴۵
- ۲, ۲, ۱۴. عدم رعایت عدل و انصاف توسط فرزندان..... ۴۶
- ۲, ۲, ۱۵. عاق فرزندان..... ۴۸
- ۲, ۲, ۱۶. ایجاد فاصله بین فرزندان و والدین..... ۵۰

- ۲,۳. راهکارهایی برای والدین..... ۵۱
- ۲,۳,۱. کنترل احساس..... ۵۱
- ۲,۳,۲. عدم مقایسه فرزندان با یکدیگر..... ۵۲
- ۲,۳,۳. انجام اقدامات مساوی رفتاری و گفتاری بین فرزندان..... ۵۲
- ۲,۳,۴. برطرف نمودن جهل..... ۵۴
- ۲,۳,۵. آموزش..... ۵۵
- ۲,۴. ایجاد عدالت در تربیت..... ۵۶
- نتیجه گیری ۶۱
- منابع و مآخذ ۶۲

مقدمه

یکی از گسترده ترین و در عین حال ظریف ترین روابط میان انسان ها در فضای خانواده رقم می خورد. چگونگی رفتار والدین با فرزندان، در سلامت و رشد جسمی - روانی آن ها بسیار موثر است و هرگونه کم دقتی در این زمینه، می تواند به صدمات جبران ناپذیری منجر گردد. علاقه بیشتر والدین نسبت به برخی از فرزندان، تا اندازه زیادی غیر ارادی و طبیعی است و ممکن است در دل خویش و به دلایلی خاص به یکی یا برخی از فرزندان بیش از دیگران علاقه داشته باشد اما این علاقه نباید در رفتارشان چنان جلوه کند که موجب آسیب های جدی برای فرزندش گردد.

بنابراین با توجه به اهمیت موضوع که امری نکوهیده و مذموم شمرده شده و در روایات زیادی از این عمل نهی شده است. سعی شد با تأسی از آیات وحی و سیره معصومین (علیهم السلام) به جمع آوری مطالبی با موضوع تبعیض بین فرزندان و راهکارهای مقابله با آن پرداخته شود

همچنین نوشته ای ارائه گردد که متشکل از دو بخش باشد: که در بخش اول به کلیات تحقیق و مفهوم شناسی واژه تبعیض و انواع آن و واژگان مرتبط با تبعیض می پردازد و در بخش دوم در فصل اول به تبعیض بین فرزندان در قرآن و روایات و در فصل دوم به عوامل تأثیر گذار در فرد از جمله تحصیلات، شکل ظاهری، ایجاد فاصله بین فرزندان و والدین، جهل و بعضی از عواقب آن کینه توزی، حس انتقام، عدم اعتماد به نفس، ایجاد فاصله بین فرزند و والدین بیان گردد. کنترل احساس و عدم ابراز آن و عدم مقایسه فرزندان با هم، از جمله توصیه هایی برای مقابله با آن می توان بیان کرد.

بخش اول: کلیات و مفاهیم

فصل اول: کلیات تحقیق

فصل دوم: مفاهیم

فصل اول: کلیات تحقیق

۱,۱. تعریف و تبیین موضوع

۱,۲. اهمیت و ضرورت تحقیق

۱,۳. اهداف و فوائد تحقیق

۱,۴. پیشینه موضوع تحقیق

۱,۵. سوالات تحقیق

۱,۶. فرضیه تحقیق

۱,۷. روش تحقیق

۱,۸. ساختار تحقیق

۱,۹. واژگان کلیدی

۱,۱۰. محدودیتها و موانع تحقیق

۱,۱. تعریف و تبیین موضوع

تبعیض موقعیتی است که افراد در برابر نقش های یکسان از مزایای اجتماعی نابرابر برخوردار می شوند. تبعیض قائل شدن بین فرزندان موضوع جدیدی در خانواده ها نیست. این امر از گذشته های دور تا به امروز وجود داشته است. در گذشته در خانواده های پدر محور فرزند پسر ارزش بیشتری داشت و در خانواده های مادر محور، دختر بود که جایگاه بالاتری به خود اختصاص می داد. در صورتی که رابطه فرزندان با پدر و مادر یک رابطه دوطرفه است که اسلام حقوق و وظایف متقابلی در آن در نظر گرفته که هم شامل مسائل فقهی می شود و هم مسائل اخلاقی.

که ما در این نوشتار به عوامل و پیامدهای گرایش والدین به یک فرزند و تبعیض قائل شدن بین فرزندان می پردازیم. و در ادامه به چند نمونه از راه های غلبه والدین بر خویشان اشاره می نمایم.

۱,۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

از جمله نعمت ها و امانت های الهی برای انسان نعمت فرزند است که ثمره زندگی زن و مرد می باشد والدین در برابر فرزندان وظایف و تکالیف خاصی دارند که هر کدام باید در حدود امکانات از عهده آن برآیند والدین همچون باغبانی می باشند که باید نهال نورسیده را نیکو پروراند و زمینه را برای رشد همه جانبه و به ثمر رساندن او فراهم نمایند. که با نگاهی اجمالی به آیات و روایات که در مورد فرزند وارد شده می توان به نگرش و جایگاه فرزندان در اندیشه ی اسلامی دست یافت. این نگرش نقش بسزایی در تربیت فرزند صالح دارد در آیین اسلام آیات و روایات متعددی در معرفی فرزند وجود دارد که از مجموع آنها چنین برداشت می شود که فرزندان نعمت های الهی نزد والدین اند و چون سایر نعمت های الهی، هم می توان با استفاده صحیح از آنها در مسیر تکامل و هدایت خود و آنها از ایشان بهره جست و هم می توان با عدم استفاده صحیح از آنها خود و آنها را به خاک مذلت نشاند؛ زیرا به گفته قرآن کریم، فرزند نیز مانند اموال و سایر نعمت ها، وسیله ای برای آزمایش انسان است.

چون آینده فرزند بستگی به تربیت و رفتارها و منش های والدین دارد بنابراین ضروری دانستیم که در این مقوله به یکی از رفتارهای والدین که تبعیض بین فرزندان خود است بپردازیم.

۱,۳. اهداف و فواید تحقیق

اهداف تحقیق:

بی شک هر تحقیق و پژوهشی شامل اهداف خاصی می باشد که در راستای نیل به آن اهداف چنین پژوهشی انجام گرفته است.

۱. آشنایی با عوامل تبعیض بین فرزندان

۲. بررسی پیامدها و راه های پیشگیری از آن.

فواید تحقیق:

۱. آشنایی با مفهوم تبعیض و انواع آن.

۲. جمع آوری کردن یک طرح منسجم در مورد موضوع تبعیض بین فرزندان

۱,۴. پیشینه تحقیق

با تحقیق و تفحص در قرآن کتب مختلف تفسیری و اخلاقی و روایی در مورد تبعیض بین فرزندان می توان تفسیر مراغی نوشته ی احمد بن مصطفی مراغی و نهج الفصاحه از ابوالقاسم پاینده را بیان نمود که فقط به صورت اجمالی به ذکر روایت بسنده کرده بودند و کتاب تربیت کودکان از علی قائمی که

به ذکر چند داستان از پیامبران الهی در مورد تبعیض بین فرزندان پرداخته و آسیب شناسی خانواده اثر غلامرضا ویسی که به ذکر چند مورد راهکار اشاره نموده است.

و مقالاتی که در این زمینه به رشته تحریر کشیده شده است می توان تاثیر عدالت بر تربیت در خانواده اثر محمد احمدیان که به تبیین عدالت بین فرزندان و مقاله تبعیض بین فرزندان چه تبعاتی در پی دارد را بیان نمود که فقط به پیامدهای این موضوع پرداخته است. و کتبی که به طور منسجم و منظم، مطالب را بر اساس ساختار این نوشتار بیان کرده باشند یافت نشد. لذا تحقیق حاضر با استفاده از این منابع و سایر منابع دیگر سعی در گردآوری اکثر مطالب و ارائه آن با یک دسته بندی جدید، نموده است.

۱,۵. سوالات تحقیق

سؤال اصلی:

۱. ابعاد تبعیض بین فرزندان چیست؟
۲. راهکارهای مقابله با تبعیض بین فرزندان چه می باشد؟

سؤالات فرعی:

۱. واژه تبعیض به چه مفهومی است؟
۲. تبعیض بین فرزندان در قرآن و روایات به چه نحوی بیان شده است؟
۳. چه عواملی باعث تبعیض بین فرزندان می شود؟
۴. تبعیض بین فرزندان چه پیامدهایی را به دنبال دارد؟

۵. چه راهکارهایی را می توان برای عدم تبعیض بین فرزندان بیان نمود؟

۱,۶. فرضیه تحقیق

تبعیض بین فرزندان دارای عوامل و پیامدهایی است که یکی از راهکارهای مقابله با آن کنترل احساس و عدم ابراز آن می باشد.

۱,۷. روش تحقیق

این تحقیق به روش کتابخانه ای و فیش برداری و به صورت تحلیلی – توصیفی تدوین شده است.

۱,۸. ساختار و محدوده ی تحقیق

پژوهش حاضر از مقدمه، دو بخش و یک نتیجه گیری تشکیل شده است. در بخش اول: کلیات بحث، مطرح شده که شامل دو فصل است. فصل اول کلیات طرح تحقیق و فصل دوم: شامل مفهوم شناسی واژه تبعیض و انواع آن و واژگان مرتبط با تبعیض می باشد. و در بخش دوم: تبعیض بین فرزندان در قرآن و روایات و عوامل، پیامدها و راه های درمان آن پرداخته است.

۱,۹. واژگان کلیدی

فرزند: پسر یا دختر هر مرد یا زنی نسبت به خود او.

تبعیض: تبعیض در اصطلاح دانش جامعه‌شناسی، موقعیتی است که افراد در برابر نقش‌های یکسان از مزایای اجتماعی نابرابر برخوردار می‌شوند. همچنین حالتی که ویژگی‌ها و معیارهای انتسابی مبنای توزیع قدرت یا ثروت قرار گیرد؛ تبعیض نامیده می‌شود.

تبعیض ناروا: تفاوت بی دلیل در رفتار به نوعی که اگر دو نفر مرتکب عمل واحدی شوند یکی را مورد تشویق قرار دهند ولی دیگری و کار خویش را نادیده بگیرند.

۱۰.۱. محدودیتها وموانع تحقیق

بهترین وقطعی ترین نتایج از تحقیقی به دست می آید که دارای مشکلات و محدودیت‌های کمی باشد و چنانچه این مشکلات زیاد باشد در نتیجه تحقیق تاثیر گذاشته ونتایج کاملاً بدست نخواهد آمد. موانع این تحقیق عبارتند از:

۱. عدم دسترسی کافی به منابع کتابخانه ای جهت مطالعات گسترده درباره موضوع.

۲. زیاد بودن مسافت کتابخانه ها.

فصل دوم: مفاهیم

۲,۱. مفهوم شناسی واژه «تبعیض»

۲,۲. انواع تبعیض

۲,۳. واژگان مرتبط با تبعیض

یکی از نمونه‌های بارز و شایع تبعیض را می‌توان بین فرزندان یک خانواده از سوی والدین مشاهده کرد. این رفتار نابرابر، شخصیت انسانی و اجتماعی افراد را زیرپا می‌گذارد پس لازم است ابتدا به خاطر اهمیت این موضوع، به مفهوم شناسی واژه «تبعیض» پرداخته و سپس به جایگاه و اهمیت آن در آیات و روایات بپردازیم.

۲,۱. مفهوم شناسی واژه «تبعیض»

«تبعیض» از ماده «بعض»، تقسیم و جدا کردن بعضی را از بعضی؛ بعضی را بر بعضی برتری دادن.^۱
پاره پاره کردن، ترجیح بعض کسان بر بعض دیگر بدون مجوز مشروع و قانونی است.^۲

تبعیض در اصطلاح دانش جامعه‌شناسی، موقعیتی است که افراد در برابر نقش‌های یکسان از مزایای اجتماعی نابرابر برخوردار می‌شوند. همچنین حالتی که ویژگی‌ها و معیارهای انتسابی مبنای توزیع قدرت یا ثروت قرار گیرد؛ تبعیض نامیده می‌شود. در شرایط تبعیض فرصت تحرک اجتماعی یکسان برای افراد وجود ندارد و افراد در آموزش یا انتخاب شغل شرایط نابرابری دارند. از عواملی که به رشد تبعیض در جامعه کمک می‌کند؛ جدایی‌گزینی مکانی افراد جامعه است.^۳

کلیه جوامع، انسانها از جهات گوناگونی من جمله جنس، سن، نژاد، مذهب، قیافه ظاهری، قدرت بدنی، بهره هوشی و استعدادها از یکدیگر متفاوتند. رفتار غیر یکسان (معمولا تحقیر آمیز) افراد با یکدیگر به دلیل این تفاوت‌ها تبعیض نامیده می‌شود.

۱. محمد معین، فرهنگ معین، چاپ دوم، تهران: انتشارات زرین، ۱۳۸۶، واژه «تبعیض».

۲. علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۳، واژه «تبعیض».

۳. فرامرز رفیع پور، آناتومی جامعه (مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کاربردی)، تهران: انتشارات کاوه، ۱۳۷۷، ص

تاریخ بشر سراسر آغشته به تبعیض بوده است؛ تبعیض بین سیاه و سفید (تبعیض نژادی)، تبعیض بین زن و مرد (تبعیض جنسی)، تبعیض بین کوچک و بزرگ (تبعیض سنی)، تبعیض بین ثروتمند و فقیر (تبعیض طبقاتی) و در یک کلام تبعیض بین قدرتمند و ضعیف.^۱ تبعیض جنسی، تبعیض قومی، تبعیض نژادی، تبعیض دینی و تبعیض سنی از انواع رایج تبعیض هستند.^۲

۲.۲. انواع تبعیض

تبعیض دارای انواعی است که مهم ترین آن ها عبارتند از:

۲.۲.۱. تبعیض جنسی

تبعیض جنسی^۳ یا جنسیت گرایی^۴ به معنی باور یا نگرشی است که یک جنسیت یا جنس را پست‌تر از دیگری، و درجه دوم می‌داند. این امر موجب تبعیض منفی نسبت به انسان‌ها بر اساس هویت واقعی یا فرضی جنسیتی ایشان است. این مفهوم همچنین می‌تواند در اشاره به نفرت یا بدگمانی نسبت به یک جنس (زن‌ستیزی و مردستیزی)، و یا کلیشه ای کردن مردانگی در رابطه با مردان و زنانگی در رابطه با زنان باشد. تبعیض جنسی به طور تاریخی و فرهنگی بیشتر در جهت فرو دست کردن زنان به کار رفته است و زنان و مردان بسیاری برای رسیدن به برابری جنسی بیشتر، از فمینیسم بهره برده‌اند.^۵

۱. محمد احمدیان، تأثیر عدالت بر تربیت در خانواده، ساعت ۵ صبح، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،

<http://www.islahweb.org>

۲. فرامرز رفیع پور، آناتومی جامعه (مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کاربردی)، تهران: انتشارات کاوه، ۱۳۷۷، ص ۱۳۲.

۳. مگی هام، فرهنگ نظریه‌های فمینیستی، ترجمه فیروزه مهاجر، نوشین احمدی خراسانی، فرخ قره داغی، تهران: نشر توسعه، ۱۳۸۲، ص ۴۰۰.

۴. سکسیزم (Sexism)

۵. تبعیض جنسی، ویکی‌پدیا، دانشنامه آزاد، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،

<http://www.frestan.blogfa.com>

۲,۲,۲. تبعیض قومی

تبعیض قومی عبارت است از برخورد و رفتار نابرابر با انسان ها بر اساس تعلق آنها به گروه خاص قومی یا ملی. تبعیض قومی می تواند همچنین به صورت قرار دادن انسان ها در موقعیت و جایگاه متفاوتی به خاطر مذهب یا رنگ پوست یا تابعیت آنها نیز بروز نماید. علاوه بر برخورد و رفتار نابرابر، تبعیض به معنی ایجاد جو تهدید آمیز، خصومت آمیز، تحقیر آمیز یا اهانت آمیز و نیز دستور دادن و راهنمایی کردن برای انجام تبعیض نیز می باشد.^۱

۲,۲,۳. تبعیض نژادی

یکی از واقعیت های تلخ و ناگوار در زندگی بشر، مسئله تبعیض نژادی است. به این معنا که عده ای نسل، ملت و نژاد خود را برتر از دیگران می دانند و بر این اساس، امتیاز ویژه ای برای خود قائل هستند.

گاهی تفاوت ظاهری مانند رنگ پوست سبب می شد برخی با به دست گرفتن قدرت اجتماعی، مالی و نظامی، ناعدلانه بر برخی دیگر حکومت کنند و آنان را در خدمت خود بگیرند. تسلط سفیدپوستان بر سیاهان و سرخ پوستان از این گونه است. در جزیره العرب نیز همانند برخی سرزمین های دیگر، صاحبان زر و زور، برده داری را به یک فرهنگ معمول تبدیل کرده بودند. بردگان سیاه باید تا پایان عمر خود در خدمت اربابان می ماندند و در سخت ترین شرایط زندگی می کردند، در حالی که حتی از کم ترین حقوق انسانی نیز بهره مند نبودند.

در قرآن کریم، به نوعی از تبعیض نژادی که برگرفته از برتری جویی های قومی است، اشاره شده است: «وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ

۱. تبعیض جنسی، ویکی پدیا، دانشنامه آزاد، ساعت ۲۲، ۱۵/۱۰/۱۳۹۳،

الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ؛^۱
و یهودیان گفتند: ترسایان (مسیحیان) بر حق نیستند و ترسایان گفتند: یهودیان بر حق نیستند، با آنکه
آنان کتاب (آسمانی) را می خوانند. افراد نادان نیز (سخنی) همانند گفته ایشان گفتند...»

در آیه دیگری از قرآن کریم آمده است: «و یهودیان و ترسایان (مسیحیان) گفتند: ما پسران خدا و
دوستان او هستیم.»^۲

در حالی که اسلام به عنوان منادی عدالت، با هرگونه تبعیض نژادی مبارزه می کرد، رگه هایی از
تفاخر میان مسلمانان دیده می شد که خداوند با نزول آیاتی در قرآن، این نوع افکار را باطل و مطرود
معرفی کرد.^۳

در سوره نساء آمده است:

«لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا
نَصِيرًا؛» (پاداش و کیفر، فضیلت و برتری) به دلخواه شما و به دلخواه اهل کتاب نیست. هر کس بدی
کند، در برابر آن کیفر می بیند و جز خدا برای خود یار و مددکاری نمی یابد؛»

همچنین در تفسیر مجمع البیان، در شأن نزول آیه ۱۲۳ و ۱۲۴ سوره نساء آمده است:

«مسلمانان و اهل کتاب هر کدام بر دیگری افتخار می کردند. ... که آیه ۱۲۳ سوره نساء نازل
شد. در این هنگام اهل کتاب گفتند بنابراین ما و شما مساوی هستیم. که خداوند آیه ۱۲۴ سوره نساء
را نازل فرمود... . همچنین در شأن نزول این آیات گفته شده است که یهود می گفت: ما فرزندان و

۱. بقره (۲)، آیه ۱۱۳.

۲. مائده (۵)، آیه ۱۸.

۳. احمد رضوان، برابری و نفی تبعیض از دیدگاه پیامبر اعظم (ع)، ویراستار: منیره ماشااللهی، قم: مرکز پژوهش
های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۶، مبحث نفی تبعیض نژادی.

۴. نساء (۴)، آیه ۱۲۳.

دوستان خداییم و اهل کتاب می گفتند غیر از یهود و نصاری کسی دیگر وارد بهشت نمی شود، که این آیات نازل شد.^۱

اسلام با هرگونه تبعیض نژادی به مبارزه برخاست و تنها ملاک برتری را ایمان، عمل صالح و تقوا معرفی کرد. در حقیقت، این ملاک های برتری، اموری اختیاری بودند که هر انسانی با پیروی از عقل و آموزه های وحیانی می توانست به آن دست یابد و به قومیت، رنگ پوست، مکان و زمان وابسته نبود. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) بارها با صراحت در این باره فرمود:

«إِنَّ النَّاسَ مِنْ عَهْدِ آدَمَ إِلَى يَوْمِنَا هَذَا مِثْلُ أُسْنَانِ الْمُشْطِ، لافْضَلُ لِلْعَرَبِيِّ عَلَى الْعَجَمِيِّ وَلَا لِلْأَحْمَرِ عَلَى الْأَسْوَدِ إِلَّا بِالتَّقْوَى»^۲ انسان ها از زمان آدم تا امروز، همچون دانه های شانه اند. نه عرب را بر برتری است و نه سرخ را بر سیاه؛ مگر به پرهیزکاری»

همچنین در کلامی دیگر فرمود:

«إِنَّمَا أَنْتُمْ مِنْ رَجُلٍ وَامْرَأَةٍ، كَجُمَامِ الصَّاعِ لَيْسَ لِأَحَدٍ عَلَى أَحَدٍ فَضْلٌ إِلَّا بِالتَّقْوَى»^۳ شما همه از مردی (آدم) و زنی (حوّا) پدید آمده اید؛ مساوی، مانند سر پیمانه [پر] و هیچ کس را بر دیگری برتری نیست مگر به پرهیزکاری»

استاد مطهری در این باره می نویسد:

«زمانی که اسلام ظهور کرد، در میان اعراب مسئله خویشاوندپرستی و تفاخر به قبیله و نژاد به شدت وجود داشت. عرب ها در آن زمان چندان به عربیت خود نمی بالیدند؛ زیرا هنوز قومیت عرب

۱. فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دارالمعرفة، ۱۴۰۸ هـ. ق، ج ۳ و ۴، ص ۱۷۵.

۲. همان، ج ۹، ص ۱۳۸.

۳. حسن بن شعبه حرّانی، تحف العقول، قم، انتشارات جامعه مدرّسین، ۱۴۰۴ هـ. ق، ص ۳۴؛ سیره ابن هشام، ج ۲، ص ۴۱۴.

به صورتی که عرب، خود را یک واحد در برابر سایر اقوام ببیند، وجود نداشت. واحد مورد تعصب عرب، واحد قبیله و ایل بود. اعراب به اقوام و عشایر خویش تفاخر می کردند، اما اسلام نه تنها به این احساسات تعصب آمیز توجهی نکرد، بلکه با شدت با آن مبارزه کرد. ...

رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) و طرز رفتار آن حضرت با غیر اعراب و نیز قبایل مختلف عرب، راه اسلام را کاملاً مشخص کرد. ... به اعتراف همه مورخین، حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) در مواقع زیاد این جمله را تذکر می داد:

«أَيُّهَا النَّاسُ كُلُّكُمْ لِآدَمَ وَ آدَمُ مِنْ تُرَابٍ لِفَضْلِ لِعَرَبِيٍّ عَلَى عَجَمِيٍّ إِلَّا بِالتَّقْوَى؛^۱ همه شما فرزندان آدم هستید و آدم از خاک آفریده شده است. عرب نمی تواند بر غیر عرب دعوی برتری کند؛ مگر به پرهیزکاری»

... پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم)، سلمان ایرانی و بلال حبشی را همان گونه با آغوش باز می پذیرفت که فی المثل ابوذر غفاری و مقداد بن اسود کندی و عمار یاسر را و چون سلمان فارسی توانسته بود گوی سبقت را از دیگران بریابد، به شرف «سَلَمَانٌ مِّنْ أَهْلِ الْبَيْتِ»^۲ نائل شد.

رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) همواره مراقبت می کرد که در میان مسلمین، پای تعصبات قومی که خواه ناخواه عکس العمل هایی در دیگران ایجاد می کرد، به میان نیاید.

در جنگ احد، جوانی ایرانی در میان مسلمانان بود. این جوان مسلمان پس از آنکه ضربتی به یکی از افراد دشمن وارد آورد، از روی غرور گفت: «خُذْهَا وَ أَنَا الْغَلَامُ الْفَارِسِيٌّ؛ این ضربت را از من

۱. حسن بن شعبه حرّانی، تحف العقول، قم: انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ هـ. ق، ص ۳۴.

۲. عباس قمی، سفینه البحار، قم: دارالاسوه، ۱۳۸۰، ماده «سلم».

تحویل بگیر که منم یک جوان ایرانی.» پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) احساس کرد که هم اکنون این سخن، تعصبات دیگران را برخواهد انگیخت. [بنابراین] فوراً به آن جوان فرمود: «چرا نگفتی منم یک جوان انصاری...؟»^۱

در روضه کافی می خوانیم:

«روزی سلمان فارسی در مسجد پیامبر نشسته بود. عده ای از بزرگان اصحاب نیز حاضر بودند. سخن از اصل و نسب به میان آمد. هرکسی درباره اصل و نسب خود چیزی می گفت و آن را بالا می برد. نوبت به سلمان رسید. به او گفتند: تو نیز از اصل و نسب خود بگو. این مرد فرزانه و تربیت یافته در مکتب اسلام، به جای اینکه از اصل و نسب و افتخارات نژاد خود سخن بگوید، گفت: «نامم سلمان است و فرزند یکی از بندگان خدا هستم. گمراه بودم و خداوند به وسیله محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) مرا راهنمایی کرد. فقیر بودم و خداوند به وسیله محمد مرا بی نیاز کرد. برده بودم و خداوند به وسیله محمد مرا آزاد کرد. این است اصل و نسب و حسب من.»

در این میان رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) وارد شد و سلمان جریان را به عرض ایشان رساند.

رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) به آن جماعت که همه از قریش بودند، رو کرد و فرمود:

«يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ إِنَّ حَسَبَ الرَّجُلِ دِينَهُ وَ مَرْوَتَهُ خُلُقُهُ وَ أَصْلُهُ عَقْلُهُ؛^۲ ای گروه قریش، [خون یعنی چه؟ نژاد یعنی چه؟] نسب افتخارآمیز هرکس دین اوست.» مردانگی هرکس عبارت است از خلق و خوی او و اصل و ریشه هرکس عبارت است از عقل و فهم و ادراک او.»

۱. مرتضی مطهری، خدمات متقابل اسلام و ایران، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۷۳، چاپ بیستم، ج ۱ و ۲، صص

۲. محمدبن حسن طوسی، الامالی، قم: دارالثقافه، ۱۴۱۴، ص ۸۲۵.

۲,۲,۴. تبعیض سنی

تبعیض بر پایه سن (ageism) به تبعیضی اطلاق می‌شود که بر اساس سن صورت گیرد و ممکن است علیه هر گروه سنی اعمال شود، هرچند که بیشتر در خصوص افراد سالمند صورت می‌گیرد. تبعیض بر پایه سن حاکی از اجرای سخت‌گیرانه برخی هنجارها و کلیشه‌های اجتماعی است که به گروه‌های سنی خاصی ارتباط می‌یابد.

بنابراین این مسئله نه تنها شامل باورها و بینش‌های فرهنگی بلکه شامل اعمال تبعیض‌آمیز افراد و نهادها نیز می‌شود. تبعیض بر پایه سن دارای دو وجه به هم پیوسته است: یک وجه آن یک ایدئولوژی متمایز کننده شامل کلیشه‌ها، باورها و بینش‌های منفی است و وجه دیگر تبعیضی سنی است که در آن رفتارهای افراد و نهادها باعث محروم کردن برخی اشخاص و قرار دادن آنها در موقعیتی نامساعد نسبت به دیگران بر اساس سن آنها می‌شود.^۱

۲,۲,۵. تبعیض دینی

تبعیض دینی، طبق تعریف سازمان ملل متحد عبارت است، از تبعیضی که بر فرد به دلیل دین وی، بر وی تحمیل می‌شود. این تبعیض‌ها می‌تواند از جلوگیری از تحصیل رایگان، گرفتن پست‌های دولتی

۱. تبعیض بر پایه سن چیست؟، ساعت ۲۲، ۱۵/۱۰/۱۳۹۳، <http://www.shahrwandan.ir>.

یا استفاده از سیستم بهداشتی باشد. در حالت‌های خیلی وخیم ممکن است که به دستگیری یا کشتار افراد مورد تبعیض واقع شده بینجامد.^۱

۲,۳. واژگان مرتبط با تبعیض

۲,۳,۱. عدالت

عدالت دارای دو معنای متفاوت است:

۱. معنی وسیع این کلمه عبارت است از: «قرار گرفتن هر چیز در جای خویش» است و به تعبیر دیگر موزون بودن و متعادل بودن.

این معنی از عدالت در تمام عالم آفرینش، در منظومه‌ها، در درون اتم، در ساختمان وجود انسان، و همه گیاهان و جانداران حکمفرماست.

۲. معنی دیگر عدالت «مراعات حقوق افراد» است، و نقطه مقابل آن «ظلم» یعنی حق دیگری را گرفتن و به خود اختصاص دادن، یا حق کسی را گرفتن و به دیگری دادن، یا تبعیض قائل شدن، به این ترتیب که به بعضی حقوقشان را بدهند و به بعضی ندهند.

عدالت یکی از آن زیباترین آرمان‌های الهی است و خداوند انبیاء خود را فرستاده برای اینکه عدالت را در روی کره‌ی خاکی نشان داده و پابرجا کنند. اما یک انسان مومن، موحد و مسلمان در خانواده‌ی خود باید معیار و مدال عدالت را در درون خود داشته باشد.^۲

۱. مقاله تبعیض دینی، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، <http://fa.wikipedia.org>

۲. سمت خدا، سوال - لطفاً درخصوص تبعیض توضیح بفرمایید، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵

۲,۳,۲. مساوات

زمانی که می‌گوییم این چیز را با آن مساوی قرار دادم، یعنی این چیز را بالا بردم تا در اندازه و جایگاه، به آن چیز دیگر رسید و همسان شد.^۱ نسبت واژه مساوات با مفهوم عدالت، عموم و خصوص من وجه است و نقطه اشتراک آن دو، در جایی است که رعایت مساوات، عین عدالت ورزی باشد. محل افتراق آن‌ها یکی در موردی است که رعایت مساوات با عدالت سازگار نباشد، و دیگر، در موضعی است که عدالت، اقتضای تبعیض داشته باشد که با مساوات سازگار نیست.^۲

۲,۳,۲. تفاوت

تبعیض و تفاوت دو واژه نزدیک به هم، ولی متفاوت است. تبعیض بدین معناست که در میان افراد هم پایه و همسان، بی دلیل فرد یا افرادی را برتر به شمار آوریم، ولی تفاوت عبارت است از برتری شایستگان.

به عبارت دیگر تبعیض آن است که در شرایط مساوی و استحقاقهای همسان، بین اشیاء فرق گذاشته شود. ولی تفاوت آن است که در شرایط نامساوی، فرق گذاشته شود. به عبارت دیگر تبعیض از ناحیه دهنده است و تفاوت، مربوط به گیرنده.

تفاوت نهادن میان فرزندان امری بسیار ظریف و حساس است و نیاز به کمال دقت و ظرافت دارد؛ زیرا ممکن است فرزندان آن را تبعیض پندارند.^۳

۱. خلیل بن احمد فراهیدی، العین، ج ۷، چاپ دوم، قم: منشورات الهجره، ۱۴۱۰، ص ۳۲۶.

۲. علی رضا صیادنژاد، عدالت و جایگاه آن در اسلام از دیدگاه شهید مطهری (ره)، مجله دانش پژوهان، بهار و تابستان ۱۳۸۵، ش ۸.

۳. مرتضی مطهری، عدل الهی، تهران: صدرا، ۱۳۶۷، ص ۱۲۶ و ۱۰۳ و ۱۰۶.

در سیره تربیتی امام کاظم (علیه السلام) تبعیض ممنوع و تفاوت مجاز شمرده شده است. تبعیض میان فرزندان بذر کینه و اختلاف و بدبینی به والدین را در دل کودکان می پراکند. امام کاظم (علیه السلام) از پدرانش چنین نقل می کند: «مردی یکی از دو فرزندش را بوسید و دیگری را رها کرد. رسول خدا (صلی الله علیه وآله وسلم) با ناراحتی فرمود: چرا بین آنها به مساوات رفتار نمی کنی؟»^۱

امام هفتم (علیه السلام) در مواردی حضرت رضا (علیه السلام) را بر دیگران ترجیح می داد، او را الگوی دیگر فرزندان معرفی می کرد و وجه برتری اش را آشکار می ساخت. تفاوت اگر بجا و منطقی باشد، موجب پیشرفت فرزندان می شود؛ زیرا حس رقابت سالم را در آنها تقویت می کند. اسحاق بن موسی (علیه السلام) می گوید: امام کاظم (علیه السلام) به فرزندانش می فرمود:

«برادران علی (علیه السلام) دانشمند آل محمد (صلی الله علیه وآله وسلم) است، درباره دینتان از او بپرسید و آنچه بیان می کند، به خاطر بسپارید»^۲

- فلسفه تفاوت ها

اگر همه موجودات از هر نظر، مساوی و مشابه خلق شوند، هرگز آفرینش یک جهان نظام مند - که اجزای آن دارای روابط حساب شده و در حرکت به سوی هدف معینی باشند - ممکن نیست، مثلاً اگر

۱. عزیرالله عطاردی قوچانی، مسند الامام کاظم موسی بن جعفر (ع)، ج ۳، مشهد: کنگره جهانی امام رضا (ع) ۱۳۶۷، ص ۷.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۶، چاپ دوم، تهران: اسلامیه، ۱۳۶۲، ص ۴۸.

شما صدها تن مواد ساختمانی کاملاً مشابه و یکسان داشته باشید و در مصرف بخواهید به گونه‌ای از آن استفاده کنید که منزل کاملاً مساوی داشته باشید، هیچ ساختمانی را نمی‌توانید بسازید.

اگر صدها نیروی انسانی با تحصیلات، توان‌مندی و قابلیت‌های کاملاً یکسان وجود داشته باشند و در پُست دهی و به کارگماری بخواهید کاملاً مساوی عمل کنید، هرگز یک نظام اداری موفق نخواهید داشت؛ زیرا اگر یکی رئیس باشد، باید همه رئیس باشند، آن‌هم در یک حوزه با اختیارات و قدرت واحد. بنابر این، ایجاد هر نظامی اعم از اعتباری و تکوینی مستلزم وجود تفاوت است، اما در نظام‌های اعتباری؛ مانند سیستم‌های اجتماعی و سیاسی، تفاوت‌ها وضعی و قراردادی است، ولی در نظام‌های تکوینی مانند جهان خلقت، تفاوت‌ها ذاتی و طبیعی است.^۱

قرآن کریم در این باره می‌فرماید:

«وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ»^۲ و از نشانه‌های (قدرت) او آفرینش آسمان‌ها و زمین و اختلاف زبان‌های شما و رنگ‌های شما است. قطعاً در این (امر نیز) برای دانشوران نشانه‌هایی است»

«إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ»^۳ در آفرینش آسمان‌ها و زمین، و در آمد و شد شب و روز، و در کشتی‌هایی که در دریا می‌روند و مایه سود مردمند، و در بارانی که خدا از آسمان فرو می‌فرستد تا زمین مرده را بدان زنده سازد و جنبندگان را در آن پراکنده کند، و در حرکت باده‌ها، و ابرهای مسخّر میان زمین و آسمان برای خردمندانی که در می‌یابند نشانه‌ها است.»

۱. مرتضی مطهری، مجموعه آثار شهید مرتضی مطهری، ج ۱، چاپ هشتم، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۶۱، ص

۱۲۵ - ۱۴۳.

۲. روم (۳۰)، آیه ۲۲.

۳. بقره (۲)، آیه ۱۶۴.

گذشته از این که تفاوت موجودات، ذاتی آن‌ها بوده و لازمه نظام علت و معلول است. مثلاً فردی که از شخصی «الف» متولد می‌شود، از جهاتی تابع اوضاع داخلی و خارجی او خواهد بود مانند کیفیت ژن‌ها و وراثت، آب و هوا و محیط زندگی، نحوه آمیزش و زمان و مکان، کیفیت غذاها و هزاران عامل دیگر. فرزندی که از «ب» متولد می‌شود، به همین سان است. در این گونه موارد، فرق گذاشتن عین عدالت و مساوات و فرق نگذاشتن عین تبعیض و ظلم است.

البته خداوند به کمبودهایی که از طرف شخص نبوده، بلکه از عوامل دیگر ایجاد شده، توجه نموده و آن‌ها را به گونه‌ای جبران می‌نماید. هر انسانی به اندازه توان دارای مسئولیت بوده و خداوند به او تکلیف می‌نماید و جهان هستی منحصر در دنیا نمی‌شود.

«لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا»^۱ خداوند هیچ کس را، جز به اندازه توانایی‌اش، تکلیف نمی‌کند.

تشویق یا تنبیه مناسب نسبت به هر یک از فرزندان به معنی تبعیض قائل شدن میان آنها نیست بلکه اگر بنا باشد به بهانه تبعیض قائل نشدن، فرزندی را که برجستگی‌های اخلاقی از خود نشان می‌دهد یا کارهای ارزشمند و شایسته، انجام می‌دهد مورد تشویق قرار نداد و یا فرزند خاطی را متناسب با خطائی که می‌کند تنبیه نکرد، با چنین رفتاری پیامی از عدم تفاوت میان خوب کرداری و بد کرداری را به فرزندانمان داده ایم و در حقیقت با چنین عملی برای فرار از یک خطا به دامن خطای بزرگتری افتاده ایم و حق مسلم تربیت صحیح آنها را ضایع کرده ایم.^۲

۱. بقره (۲)، آیه ۲۸۶.

۲. مقاله فرق تبعیض و تفاوت، ساعت ۲۲، ۱۵/۱۰/۱۳۹۳، <http://www.wikiporsesh.ir>.

بخش دوم: یافته های تحقیق

فصل اول: رویکرد دین نسبت به تبعیض بین فرزندان

فصل دوم: عوامل، پیامدها و راه های درمان آن

فصل اول: تبعیض بین فرزندان در قرآن و روایات

۱، ۱. تبعیض در قرآن و روایات

۱، ۲. عدالت ورزی بین فرزندان در روایات

۱، ۳. مجوزهای عقلی

بدون شک تبعیض در بین فرزندان امری نکوهیده و مذموم است و در روایات زیادی از این عمل نهی شده است. اما گاهی والدین برخی از فرزندان خود را، احتمالاً به سبب وجود بعضی فضائل در ایشان، بیش از دیگر فرزندان خود دوست داشته باشند، اما از آن جا که کودک و نوجوان روحی حساس و لطیف دارند و هر نوع رفتار و گفتار پدر و مادر در آن‌ها تاثیر می‌گذارد و به ویژه تبعیض و بی‌عدالتی آثار زیانباری در روحیه و شخصیت آنها دارد، اسلام به این موضوع توجه نموده و والدین را از تبعیض بین فرزندان به شدت نهی کرده است.

بنابراین با توجه به اهمیت و ارزش این موضوع، در این فصل به تبیین آن می‌پردازیم.

۱.۱. تبعیض در قرآن و روایات

دین اسلام برای روابط و تعامل با سایر انسان‌ها، از نزدیکان و بستگان گرفته تا همسایه و همکار و هم سفر و همراه دستورات و سفارشات بسیاری دارد؛ یکی از جدی‌ترین موارد در این باره مسأله رابطه با والدین است.

رابطه فرزندان با پدر و مادر یک رابطه دوطرفه است که اسلام حقوق و وظایف متقابلی در آن در نظر گرفته که هم شامل مسائل فقهی می‌شود و هم مسائل اخلاقی.

قرآن کریم می‌فرماید: «اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ»^۱ عدالت کنید که به پرهیزگاری نزدیکتر است، و از (معصیت) خدا بپرهیزید، که خداوند از آن چه انجام می‌دهید، باخبر است.»

رعایت عدالت در برخورد با فرزندان حقی است که در روایات به آن امر شده، که نشانه‌ای از اهتمام اسلام به رعایت عدالت در میان فرزندان است. اسلام به این موضوع توجه نموده و والدین را از تبعیض بین فرزندان به شدت نهی کرده است که البته این آثار بستگی به نوع تبعیض و سن فرزندان آن‌ها دارد از جمله حسادت بین آنها، پرخاشگری، کارهای غیر عادی برای جلب توجه و ...^۱

رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه وآله وسلم) در این خصوص می فرماید:

«اعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ فِي السَّرِّ كَمَا تُحِبُّونَ أَنْ يَعْدِلُوا بَيْنَكُمْ فِي الْبَرِّ وَاللُّطْفِ»^۲ میان فرزندان عدالت را رعایت کنید چنان که دوست دارید آنان در احسان و نیکی به شما به عدالت رفتار کنند»

رعایت عدالت بین فرزندان منحصر به مورد خاصی نیست. عدالت بین فرزندان هرگز به این معنا نیست که والدین از لحاظ عاطفی و فراهم کردن امکانات و لوازم زندگی، با تمامی فرزندان برخورد یکسان و مساوی داشته باشند. بلکه والدین باید در برخوردها و فراهم نمودن لباس، وسایل زندگی و ... تفاوت‌های سنی و ویژگی‌های جنسیتی فرزندان را مد نظر داشته باشند.

پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) در روایتی می فرماید: «تَقَوَى الْهَى دَاشْتَه بَاشِید، وَ بَیْنِ فَرَزَنْدَآتَنَ بَه عَدَالَتِ رِفْتَارِ کَنِید، هِمَانِ گُونَه کِه دُوسْت دَآرِید بَه شِمَا نِیکِی کَنِند.»^۳

لازم به یادآوری است که گفته شود اگر والدین بین فرزندان خود عدالت رعایت نکردند، فرزندان نباید نسبت به والدینشان بی احترام باشند و این امر نیز جایز نیست. طاعت از والدین فرض هست، و

۱. مقاله تبعیض بین فرزندان، ساعت ۵ صبح، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، <http://moshavereh.porsemani.ir>.

۲. حسن بن فضل طبرسی، مکارم الاخلاق، چاپ چهارم، قم: شریف الرضی، ۱۳۷۰، ص ۲۲۰.

۳. حسن بن فضل طبرسی، مکارم الاخلاق، ابراهیم میر باقری، ج ۱، چاپ دوم، تهران: فراهانی، ۱۳۶۵، ص

اگر والدین در قبال فرزندان شان عدل اجرا نکنند نباید به خاطر این مسئله با والدین پرخاش کرد، بلکه باید با نرمخویی و خوشرفتاری آنها را از این کار مطلع ساخت.^۱

همچنین باید در نظر داشت هرچند که عدالت ظاهری بین اولاد ضروری است، ولی محبت قلبی بین فرزندان و اولاد همیشه ممکن نیست ولی اگر یکی از فرزندان مستحق عنایت و توجه بیشتری بود، در این صورت بر پدر است تا در حد توان توجه و عنایت (خویش را نسبت به او) ظاهر نسازد تا مبادا در قلب بقیه ی فرزندان کینه و حسد ایجاد شود. به عبارتی عدالت ظاهری واجب است چون عدم رعایت آن والدین را بازخواست می کنند اما به سبب محبت بیشتر والدین نسبت به یکی از فرزندان سرزنش نخواهند شد.^۲

نمونه قرآنی این موضوع، خانواده ی حضرت یعقوب است. به همین خاطر قرآن سوره ی یوسف را «أَحْسَنُ الْقَصَصِ» ذکر می کند:

«بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ»^۳ ما از طریق وحی این قرآن، نیکوترین سرگذشت ها را برای تو بازگو می کنیم.

در أحسن القصص، که کامل ترین داستان قرآنی است و تمام موارد لازم در زمینه ی سیاسی، اخلاقی، تربیتی، اجتماعی، اقتصادی و خانوادگی مورد بحث و اشاره ی قرآن در یک سوره با ابتدای روشن و نتیجه ی واضح، بیان می شود، و آرم «أَحْسَنُ الْقَصَصِ» را به خودش اختصاص می دهد. یکی از نکات برجسته ی آن، نکات تربیتی است که ما از آن بهره می گیریم؛ محبت اضافی حضرت یعقوب؛ نسبت به یوسف، منجر به حسادت سایر برادران و دشمنی آنان با او، گردید. طرح قتل و تبعید و

۱. مقاله آیا تبعیض بین دوست داشتن اولاد و همسران گناه است، ساعت ۵ صبح، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،

<http://www.blestfamily.com>

۲. مقاله آیا تبعیض بین دوست داشتن اولاد و همسران گناه است، ساعت ۵ صبح، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،

<http://www.blestfamily.com>

۳. یوسف (۱۲)، آیه ۳.

نقشه‌ی پشت پرده‌ی برادران یوسف، سرانجام ماجرای را خلق کرد که حضرت یعقوب انتظارش را نداشت. حسادت قلبی از نیروهای درونی است که در صورت فراهم شدن زمینه، رشد می‌کند و همانند غده‌ای سرطانی، زندگی را به کام مرگ می‌کشانند.^۱

حضرت یعقوب؛ با وجود این که پیامبر الهی بود، چرا این موضوع حسّاس را رعایت نکرد؟ پسران او همگی به تبعیض در عاطفه و بروز و احساسات ظاهری او کاملاً متوجّه این موضوع می‌شوند و در بین خودشان موضوع را مطرح می‌کنند:

«إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا أُمِينًا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ»^۲ هنگامی که (برادران پدری یوسف) گفتند: یوسف و برادرش (بنیامین که از یک مادرند) در پیش پدرمان از ما محبوب‌ترند. در حالی که ما گروه نیرومندی هستیم (و از آن دو برای پدر سودمندتر می‌باشیم) مسلماً پدرمان در اشتباه روشنی است.»

در تفسیر این آیه، تفسیر الم راغی این گونه تذکر می‌دهد: «والدین، باید در جریان تربیت فرزندان از فضیلت بعضی بر بعضی، و محبتی که منجر به حسادت و بغض گردد، پرهیز نمایند.»^۳

مفسّرین با دید و نگاهی دیگر به تفسیر آیات پرداخته‌اند، برای اینکه مسائل تربیتی مورد نظر ما، کم‌تر به چشم می‌خورد. اگر چه بعضی از تفاسیر گوشه‌هایی از مطالب را مورد ارزیابی قرار داده‌اند. فی ظلال نکاتی را اشاره نموده است که از نظر تربیت در چارچوب خانه‌ها جای تدبیر است.

۱. محمد احمدیان، تأثیر عدالت بر تربیت در خانواده، ساعت ۵ صبح، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵.

<http://www.islahweb.org>

۲. یوسف (۱۲)، آیه ۸.

۳. احمد بن مصطفی مراغی، تفسیر مراغی، ج ۱۲، بیروت: دار احیاء التراث، بی تا، ص ۱۱۸.

«آنچه مایه‌ی کینه‌ی ایشان [برادران یوسف]، بر یوسف شده است، این است که پدرشان یوسف را بر آنان ترجیح داده است و گرامی‌تر داشته است... همیشه هم این چنین بوده است: کوچکترین فرزندان، عزیزترین ایشان است. به ویژه وقتی پدر به سن پیری می‌رسد و کهنسال می‌شود. داستان محبت بیشتر پدر، در حق یوسف آن چنان پیش چشمان‌شان بزرگ و بزرگ‌تر می‌شود تا بدانجا که با کشتن ایشان هم‌مطراز و هم‌سنگ می‌گردد! «يَخْلُ لَكُمْ وَجَهَ اَبِيكُمْ» تا توجه پدرتان فقط به شما باشد. تا یوسف پیش پدر نباشد، و دل پدرشان بدیشان بگراید. انگار وقتی که یعقوب یوسف را برابر خود نبیند، دلش خالی از مهر او می‌گردد. و این مهر و عطوفت را متوجه دیگران می‌کند.»^۱

صاحب تفسیر المنار، نظر و رأی مشابهی همانند فی ظلال دارد، پس از تحلیل شکل گیری حسادت پسران یعقوب نسبت به برادرشان یوسف با توجه به آیه‌ی هشت می‌گوید:

«إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ»^۲ پدرمان در محبت نسبت به یوسف و برادرش بنیامین در سرگردانی آشکاری به سر می‌برد. و طریق عدل و مساوات را کنار نهاده است و این چیزی محرز و آشکار است که بر هیچ کدام از ما پوشیده نیست.»

«این در شرایطی در خانواده‌ی یعقوب شکل گرفت که پسران یعقوب گفتند: آنان (یوسف و بنیامین) کوچک‌تر و ناتوان‌تر از ما در امور خدمتگزاری، در صورتی که ما گروهی توانا و اهل قدرت برای پدرمان هستیم. این حکم برادران یوسف نسبت به پدرشان بود. شاید سبب اتهام آنان نسبت به پدرشان افراط در محبت نسبت به مادر یوسف و بنیامین بود. محور اختلاف و حسادت، ریشه‌ای قبلی داشته است. محور دیگر حسادت غفلت فرزندان یعقوب از غریزه‌ی والدین در زیادت محبت به فرزندان کوچک است، که یوسف و برادرش از سایر برادران کوچک‌تر بودند.

۱. سید بن قطب بن ابراهیم شاذلی، فی ظلال القرآن، ترجمه دکتر خرم‌دل، ج ۴، بیروت: دارالشروق، ۱۴۱۲،

ص ۱۹۷۳.

۲. شعراء (۲۶)، آیه ۹۵.

فایده‌ی قصه، ضرورت توجّه و عنایت والدین به تربیت فرزندانشان بر اساس محوریت «عدالت» و پرهیز از ایجاد حسد و بغض، بین آنان، و همچنین پرهیز از برتری یکی بر دیگری است. آنچه که پیامبر اسلام ص از آن نهی کرده است، بکارگیری طریق و روش حکیمانه نسبت به اولادی که خداوند بعضی برتری مثل: تقوا، ذکاوت و هوش، علم و فراست، را به او بخشیده است. اگر چه یعقوب از این گونه مسایل آگاه بود، ولی غریزه‌ی انسانی و امور قلبی چیزی است، که جوارح و اعضای انسان گاهی قادر به پنهان داشتن آنها نیست. چنانچه شاعر گفته است

دَلَائِلُ الْعِشْقِ لَا تَخْفَى عَلَى أَحَدٍ لِحَامِلِ الْمِسْكِ لَا يَخْلُو مِنَ الْعَبْقِ^۱

نشانه‌های عشق و دوستی بر کسی پوشیده نمی‌ماند، همانند حامل مسک که بی بهره از بوی و عطر آن نیست.»

با توجّه به نظرات و آراء مفسران از آیه، اگر والدین رعایت عدالت در برخورد ظاهری با فرزندان، نکنند، و ترجیح یکی بر دیگری و محبّت بیشتر یکی بر سایرین، بروز کند، سبب تحریک عواطف فرزندان می‌گردد؛ این حسادت یا به صورت پنهانی در درون فرزندان شکل گرفته و اثرات شوم روانی را به دنبال داشته، یا حسادت خود را نشان می‌دهد و چنین پیامدی به دنبال خواهد داشت. عدم رعایت این حقوق عاطفی انفجار خانوادگی را به وجود می‌آورد، حتّی اگر در خانه پیامبری، و فرزندان پیامبری باشد. شاید درس تربیتی برای خانواده‌ها و والدین عدم رعایت بعضی ضوابط تا مرحله‌ای، حتی منجر به حذف رقیب عاطفی، مثل یوسف گردد: «اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ»^۲ یوسف را بکشید یا او را در زیرزمین (دوردست) بیفکنید، تا توجّه پدرتان فقط با شما باشد (از گناه خود پشیمان می‌شوید و توبه می‌کنید) و افراد صالحی خواهید گشت.»

۱. محمد رشید رضا، المنار، ج ۱۲، بیروت: دارالمعرفه، بی تا، ص ۲۶۰.

۲. یوسف (۱۲)، آیه ۹.

فرزندان یعقوب، دچار این تصور اشتباه شده بودند که با حذف رقیب (یوسف) قلب پدرشان را به سوی خود جلب کنند. چنانچه پدرشان یوسف را نبیند، قلبش هم خالی از محبت او خواهد بود در نتیجه محبت پدر متوجه آنان می گردد.^۱

«بنابراین یکی از علل اصلی ناسازگاری، کمبود محبت و عاطفه، احساس حقارت و محرومیت های اخلاقی و حساسیت ها تبعیض و بی عدالتی است»^۲

۱.۲. عدالت ورزی بین فرزندان در روایات

با جستجو در روایات، روایات بسیار گوناگونی وجود دارد که به طور خاص به موضوع بحث این پژوهش پرداخته اند. که این روایات را می توان به سه دسته تقسیم نمود:

۱. دلایلی که بیانگر رجحان رعایت مساوات بین فرزندان هستند؛

از جمله روایتی که امام صادق (علیه السلام) نقل کردند:

«قَالَ نَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ ص إِلَى رَجُلٍ لَهُ ابْنَانِ فَقَبَّلَ أَحَدَهُمَا وَ تَرَكَ الْآخَرَ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ (ص) فَهَلَّا وَاسَيْتَ بَيْنَهُمَا؟^۳ رسول خدا مردی را دید که یکی از دو پسرش را بوسید و دیگری را رها کرد. حضرت با اعتراض فرمود: چرا با آنان عادلانه رفتار نکردی؟»

از این روایت استفاده می شود که پدر، مادر، جد و جدّه در تمام اشکال محبت ورزیدن و همچنین سایر رفتارها در رابطه با فرزندان باید تساوی را رعایت کنند.

۱. محمد احمدیان، تأثیر عدالت بر تربیت در خانواده، ساعت ۵ صبح، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،

<http://www.islahweb.org>

۲. علی قائمی، مقاله تربیت کودکان، روزنامه رسالت، شماره ۷۳۱۱ به تاریخ ۹۰/۴/۲۱، ص ۱۸.

۳. محمد بن الحسن حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۱، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا، ص ۴۸۷.

و در روایت دیگری آمده است:

«فِي رِوَايَةٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَيْمُونٍ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ (عليه السلام) قَالَ جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى النَّبِيِّ (صلى الله عليه واله وسلم) فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَحِبُّ أَنْ تَشْهَدَ لِي عَلَى نَحْلٍ نَحَلْتُهَا ابْنِي قَالَ مَا لَكَ وَلَكَ سِوَاهُ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَنَحَلْتُهُمْ كَمَا نَحَلْتَهُ قَالَ لَا قَالَ فَإِنَّا مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ لَا نَشْهَدُ عَلَى الْجَنَفِ؛^۱ امام محمد باقر (عليه السلام) فرمود: مردی از انصار نزد رسول خدا (صلى الله عليه واله وسلم) آمد و عرض کرد: یا رسول الله! شاهد باش که من نخلستانم را به این فرزندم بخشیدم. حضرت فرمود: آیا فرزندى دیگر نیز داری؟ گفت: بله. فرمود: به همه آنها نخلسانی مانند همین نخلستان بخشیده ای؟ گفت: نه. پیامبر (صلى الله عليه واله وسلم) فرمود: ما سلسله پیغمبران بر چنین ظلمی شاهد نمی شویم.»

از جمع این دو روایت و روایات دیگر در این باب به دست می آید لزوم رعایت مساوات بین فرزندان.

۲. دلایلی که بیانگر رجحان عدالت ورزی بین فرزندان و مستحب بودن رعایت عدالت ورزی هستند؛

از پیامبر اکرم (صلى الله عليه واله وسلم) نقل شده است:

«اعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ فِي السِّرِّ كَمَا تُحِبُّونَ أَنْ يَعْدِلُوا بَيْنَكُمْ فِي الْبِرِّ وَاللُّطْفِ؛^۲ بین فرزندان به عدالت رفتار کنید؛ چنان که دوست دارید بین شما در نیکی و بخشش به عدالت رفتار کنند.»

و همچنین روایت شده است: «اتَّقُوا اللَّهَ وَاعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ كَمَا تُحِبُّونَ أَنْ يَبْرُوكُمْ؛^۳ تقوای الهی را مراعات کنید و همانگونه که دوست دارید فرزندان به شما احسان و نیکی کنند، شما نیز بین آنان به عدالت رفتار کنید.»

۱. محمد بن علی ابن بابویه، من لا یحضره الفقیه، محقق علی اکبر غفاری، ج ۳، چاپ دوم، قم: دفتر انتشارات

اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ ق، ص ۶۹.

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰۱، بیروت: موسسه الوفا، ۱۴۰۴ ق، ص ۹۲.

۳. ابوالقاسم پاینده، همان، ص ۱۶۷.

جمع بندی این دسته روایت ها و روایات دیگر می توان دریافت که مستحب است پدر و مادر در تعامل با فرزندان خود، به عدالت رفتار کنند.

۳. ادله ای که بر جواز تفضیل بین فرزندان دلالت دارند.

در کنار روایات دسته اول و دوم که در بالا بررسی شد، آیات و روایات دیگری وجود دارد که به گونه ای راه را برای تفضیل و تفاوت گذاشتن بین فرزندان باز گذاشته است.

در سوره یوسف آمده است:

«لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلسَّائِلِينَ * إِذْ قَالَُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ؛^۱ در (داستان) یوسف و برادرانش نشانه های (هدایت) برای سؤال کنندگان بود. * هنگامی که (برادران) گفتند یوسف و برادرش (بنیامین) نزد پدر از ما محبوبترند در حالی که ما نیرومندتریم، مسلماً پدر ما، در گمراهی آشکار است!»

وجود تفضیل در این داستان تردیدی نیست، اما معلوم نیست که تفضیل از سوی حضرت یعقوب به حدی بوده که منشأ حسادت شده باشد. به نظر می رسد که آن حسادت ها و حوادث پس از آن، به این دلیل بوده است که برادران یوسف به چشم خود، عظمت شأنی که در حضرت یوسف متجلی شده بود را می دیدند و نسبت به آن حضرت حسادت می ورزیدند. حضرت یعقوب هم نگران همین آسیب ها بوده است.^۲

توجه ویژه ای که حضرت یعقوب به حضرت یوسف داشتند، چون به سبب ولایت حضرت یوسف بود، نه تنها امری مذموم نیست؛ بلکه بسیار ممدوح می باشد. بنابراین در این داستان هیچ تبعیض

۱. یوسف (۱۲)، آیه ۸ و ۷.

۲. مقاله عدالت ورزی میان فرزندان؛ بررسی فقهی، ساعت ۵ صبح، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، www.salehin.ir.

نکوهیده ای را نمی توان به حضرت یعقوب نسبت داد. بر اساس این داستان، تفضیل بین فرزندان مجاز می باشد.

همچنین نقل شده است: «سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عليه السلام) عَنِ الرَّجُلِ يُفْضِلُ بَعْضَ وَلَدِهِ عَلَى بَعْضٍ قَالَ نَعَمْ وَنِسَاءَهُ»^۱ از امام باقر (عليه السلام) درباره مردی که بعضی از اولادش را بر بعض دیگر ترجیح می دهد، پرسیدم؛ امام فرمود: این کار جایز است، و همچنین (است در مورد) زن هایش.

در این روایت هم حضرت باقر (عليه السلام) در پاسخ سوال از تفضیل برخی از فرزندان بر برخی دیگر فرمود که جایز است. چون در این بیان حضرت بدون هیچ قرینه ای فرمود «نعم» این کلام ایشان، دال بر جواز به معنای اخص است که قابل جمع با کراهت نیست.

فقه با جسجو در روایات و جمع بین آنها، رعایت نکردن مساوات بین فرزندان در مواردی، به میزان بسیار اندک و نامحسوس بین فرزندان حکم به عدم حرمت آن عمل می دانند. و مرجع تشخیص این امر و همچنین یکسان بودن یا نبودن «نیاز» و «ظرفیت» فرزندان را عرف می دانند.^۲

۱.۳. مجوزهای عقلی

در صورت وجود تفاوت عقلایی بین فرزندان یا وجود برخی مصالح، بروز و ظهور عدالت در تبعیض آشکار خواهد بود. یک نمونه از وجود تفاوت عقلایی این است که یکی از فرزندان به سبب اشتغال به تحصیل در دانشگاه یا حوزه، نسبت به سایر فرزندان که به کسب و کار و درآمدزایی

۱. محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، محقق موسسه آل بیت (عليه السلام)، ج ۱۹، قم: موسسه آل بیت (عليه السلام)، ۱۴۰۹ ق، ص ۲۴۴.

۲. مقاله عدالت ورزی میان فرزندان؛ بررسی فقهی، ساعت ۵ صبح، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، www.salehin.ir.

مشغولند، نیاز بیشتری به پشتیبانی مالی والدین دارد. جایز است در چنین مواردی، تفاوت بین فرزندان در شرایطی رجحان بین آن‌ها اشکال ندارد.

یکی از وجوه مصالح، بیم از افتادن فرزندان در پرتگاه گناه است؛ مانند این که تبعیض (حتی با وجود تفاوت) سایر فرزندان گرفتار حسادت شوند. از این رو، ایجاد موازنه بین فرزندان با این هدف که آنان در مسیرهای غلط نیافتند، مسئله‌ای عقلایی و به لحاظ تربیتی ممدوح است.

یک مورد از موارد دیگر تبعیض، وجود حق برای یکی از فرزندان است. در این صورت، تبعیض واجب است؛ زیرا در این جا تبعیض مصداق عدالت (رساندن حق به محق) است.^۱

از این دست مجوزها که بگذریم، سایر امور (مانند چاقی و لاغری، زشتی و زیبایی، دختر و پسر بودن، اجتماعی بودن و گوشه گیری و ...) نمی‌تواند باعث جواز تبعیض بین فرزندان باشد.

۱. فرهاد اسماعیلی، مقاله تبعیض میان فرزندان دختر و پسر جایز نیست، ساعت ۵ صبح، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،

فصل دوم: عوامل، پیامدها و راه های درمان

۲,۱. عوامل تبعیض بین فرزندان

۲,۲. پیامدهای تبعیض والدین بین فرزندان

۲,۳. راهکارهایی برای والدین

یافته های یک پژوهش نشان داد: بیش از ۳۰ درصد مادران یکی از فرزندان خود را بیشتر دوست دارند. براساس یافته های این پژوهش که در سایت parentdish روی ۲۲۱۲ تن از والدین انجام شده است، ۳۴ درصد از مادران و ۲۸ درصد از پدران اذعان کرده اند که یکی از فرزندان خود را بیشتر از بقیه دوست دارند.^۱

آثار منفی تبعیض والدین بین فرزندان نشان می دهد از این پدیده به راحتی نمی توان عبور کرد چرا که آثار آن ابتدا در محیط خانواده از طریق رفتارهای نامتعارف و ناهنجاری های اخلاقی فرزندان خودنمایی می کند و سپس به فضای جامعه کشیده می شود. با توجه به اهمیت آن به برخی از عوامل و پیامدهایی که والدین، بین فرزندان تبعیض قائل می شوند می پردازیم.

۲,۱. عوامل تبعیض بین فرزندان

۲,۱,۱. تبعیض جنسیتی به خاطر عقاید سنتی غلط

یکی از عوامل تبعیض بین فرزندان ترجیح بر داشتن پسر و پسردوستی است. در برخی خانواده های سنتی یکی از مهم ترین علل پسردوستی حفظ نام خانوادگی است. به عقیده آنان فرزند پسر است که نام خانوادگی را زنده نگه می دارد و نسل شان را ادامه می دهد.

پسردوستی تنها در ایران قدیم رایج نبوده است. این تبعیض ها در بسیاری از قومیت ها و کشورها دیده می شود. براساس آمار موجود، در قاره آفریقا و آسیا دختران زودتر از پسران از شیر مادر گرفته می شوند. همچنین دختران نسبت به پسران در حالت وخیم تری به مراکز درمانی آورده می شوند. برخی خانواده ها نیز معتقدند تنها پسر است که می تواند در زمان پیری کمک حال والدین باشد. در حالی که

۱. مقاله تبعیض بین فرزندان چه تبعاتی در پی دارد، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵

در بسیاری از خانواده‌هایی که پسر ندارند، می‌بینیم با توجه به پیشرفت دختران در جامعه آنها هم توانسته‌اند کمک حال پدر و مادر باشند و عصای دستشان در زمان پیری شوند.

به هر حال، علاقه به یک جنسیت خاص در همه وجود دارد؛ برخی پسر دوست هستند و عده‌ای هم خواستار دختر. هیچ کدام از جنسیت‌ها بر دیگری برتری ندارد.^۱

۲,۱,۲. تحصیلات و شکل ظاهری

در بسیاری از موارد خانواده‌ها بین فرزند کوچک و بزرگ، فرزند پسر و دختر، فرزندی که تحصیلات بهتری دارد و فرزندی که در این امر ضعیف‌تر است، فرق می‌گذارند.^۲

گاهی یکی از فرزندان توفیقی یافته و در مسأله‌ای کامیاب شده است که همین مطلب، سبب توجه افزون‌تر به او می‌شود.^۳ همچنین شکل ظاهری افراد یکی از عوامل بروز این تبعیض بین فرزند است، ادعای برخی والدین در این خصوص که هیچ تفاوتی بین بچه‌ها نیست و همه مثل هم بوده و اغلب تظاهر است و متأسفانه تبعیض بین خانواده‌ها بسیار دیده می‌شود.^۴

۲,۱,۳. وضعیت والدین در کودکی

۱. مقاله تبعیض دشمن تربیت فرزندان، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، <http://www.aftabir.com>

۲. مقاله بذر کینه را در دل کودکان نکارید، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، <http://www.isna.ir>

۳. علت تبعیض قائل شدن والدین بین فرزندان چیست و آیا این کار نادرست است؟، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، <http://rasekhoon.net>

۴. مقاله بذر کینه را در دل کودکان نکارید، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، <http://www.isna.ir>

اگر مادر در کودکی مورد توجه نبوده است، اکنون به دختر خود بیشتر توجه می کند یا اگر فرزند بزرگ خانواده بوده و بین او و فرزند کوچک تبعیض قائل می شده اند، اکنون از فرزند بزرگ، جانبداری می کند. اگر پدر در کودکی مورد توجه نبوده، اکنون به پسر خود توجه بیشتری دارد.^۱

۲,۱,۴. جهل و عدم آگاهی

بعضی والدین تبعیض بین کودکانشان را باعث پیشرفت فرزندان خود می دانند و می گویند که وقتی ما کودکی را مثلاً به خاطر درس خویش مورد توجه بیشتری قرار می دهیم، باعث می شود که فرزند دیگر، به خود بیاید و بهتر درس بخواند. اما این مسئله نه تنها در علم روانشناسی یک مطلب کاملاً غلطی است بلکه در اسلام هم با این تبعیض ها مخالف است و تعبیر به بی عدالتی می کند.^۲

۲,۲. پیامدهای تبعیض والدین بین فرزندان

بعضی از پیامدهای رفتارهای تبعیض آمیز والدین نسبت به فرزندان عبارتند از:

۲,۲,۱. کینه توزی

توجه والدین به یکی از فرزندان باعث می شود که یکی، نسبت به دیگری و والدینش تنفر و کینه پیدا کرده و در صدد انتقام جویی برآید. لذا تبدیل به شخصی خشمگین و عصبانی می شود که در پی بهانه است. فرد خشمناک بر اثر رفتارهای ناپسند و ناهنجار، از جامعه طرد شده و به فردی گوشه گیر و منزوی تبدیل می شود. یا در میان کودکانی که عموماً از لحاظ مختلف ضعیف تر هستند، بر اساس پیش داوری های غلط و اخلاقیات حاکم بر خانواده از حقوق یکسانی نسبت به دیگر خواهرها و

۱. علت تبعیض قائل شدن والدین بین فرزندان چیست و آیا این کار نادرست است؟، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،

<http://rasekhoon.net>

۲. زهرا اجلال، مقاله عدالت والدین نسبت به فرزندان، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،

<http://www.tebyan.net>

برادرهای خود برخوردار نمی‌شوند. این رفتار نابرابر، شخصیت انسانی و اجتماعی افراد را زیر پا می‌گذارد و به ویژه در کودکان بذر کینه و بدبینی را نسبت به والدین می‌پراکند.^۱

۲,۲,۲. حس انتقام

شهید مرتضی مطهری (رحمه الله علیه) درباره آثار منفی تبعیض و بی عدالتی در حق فرزندان می نویسد:

«وقتی والدین میان فرزندان غذا و میوه و شیرینی تقسیم می کنند، فکر و قضاوت بچه ها و تأثراتی که در این گونه موارد پیدا می کنند، با فکر و قضاوت پدر و مادر و نوع تأثیری که به آنها دست می دهد، فرق دارد. آن احساسی که بچه ها از یکدیگر دارند، این است که هر کدام از آنها اگر ببیند سهم او از میوه یا غذا یا شیرینی یا لباس، از سهم دیگری کمتر است، ناراحت می شود، قهر می کند، گریه می کند و چون احساس مظلومیت و محرومیت می کند، درصدد انتقام برمی آید. بنابراین، لازم است پدران و مادرانی که به سعادت فرزندانشان علاقه مند هستند و میل دارند بچه هایشان از کودکی روحیه سالم داشته باشند، از اول، هیچ گونه تبعیضی میان آنها قائل نشوند. تبعیض، بذر اختلاف کاشتن است؛ بذر حسادت کاشتن و بذر انتقام کاشتن است.»^۲

از این رو انتقام می تواند عواقب جبران ناپذیری را به دنبال داشته باشد.

۲,۲,۳. عدم اعتماد به نفس

اعتماد به نفس مهم ترین حالت عاطفی برای رشد کامل شخصیت است اگر فرزندی در دوران کودکی موفق به کسب آن نشود، اعتماد به نفس جای خود را به حس حقارت و سرخوردگی می دهد.

۱. مقاله بذر کینه را در دل کودکان نکارید، ساعت ۲۲، ۱۵/۱۰/۱۳۹۳، <http://www.isna.ir>

۲. مقاله تبعیض دشمن تربیت فرزندان، ساعت ۲۲، ۱۵/۱۰/۱۳۹۳، <http://www.aftabir.com>

تبعیض بین فرزندان از طرف والدین حس ناتوانی و عدم اعتماد به نفس را در فرزند به وجود می‌آورد و به کلی ناامید و مأیوس می‌شود.

وقتی بین فرزندان یک خانواده تبعیض صورت می‌گیرد، مثل این است که پدر و مادر غیرمستقیم به فرزندان می‌گویند قابلیت‌ها و توانایی‌هایی در برادرت وجود دارد که در تو نیست. در نتیجه فرزند مورد تبعیض از همان سال‌های ابتدایی زندگی می‌داند که کامل نیست و حتماً نقص‌هایی در وجود اوست که شایسته فرق گذاشتن پدر و مادرش می‌شود. این کودکان دچار کمبود اعتماد به نفس، نگرانی و احساس شکست و ناامنی می‌شوند که کینه و تنفر از برادران پیامد آن است.^۱ همچنین تبعیض سبب می‌شود هم روح آن بچه محروم، فشرده و آزرده و ناراحت بشود و هم آن بچه عزیز کرده، متکی به غیر، ضعیف‌النفس، زودرنج، لوس و نر بار بیاید.^۲

۲,۲,۴. ایجاد فاصله با والدین و همنشینی با دوستان ناباب

تبعیض در بین فرزندان از طرف والدین باعث می‌شود که فرزند احساس کند، پدر و مادرش او را دوست ندارند. از این لحاظ سعی می‌کند زیاد همراه والدین خود نباشد تا کمتر دیده شود و مورد سرزنش قرار نگیرد به همین خاطر هر روز فاصله او با والدینش بیشتر می‌شود. بنابراین فرزند برای یافتن پناهگاه برای محبت و دوستی جایی غیر از خانواده و والدین را جستجو می‌کند والدین باید آگاه باشند که ایجاد فاصله آنان و فرزندان‌شان با وجود این که در یک خانه زندگی می‌کنند، چه اثرات منفی برای فرزندان آنان در پی دارد.^۳

۲,۲,۵. سرخوردگی

۱. همان.

۲. همان.

۳. مقاله تفاوت آری، تبعیض نه، ساعت ۲۲، ۱۵/۱۰/۱۳۹۳، <http://www.tebyan.net>

در جوامع سنتی تفاوت گذاشتن بین فرزندان بیشتر دیده می شود یکی از اشکال شایع تبعیض بین فرزندان خانواده مقایسه توانایی ها و ویژگی های آنهاست که اثرات مخربی را به همراه دارد. روانشناسان معتقدند ریشه برخی مشکلات بین فرزندان و والدین ناشی از مقایسه کودکان و نوجوانان چه در جمع خانواده و چه با اعضای همسن و سال فامیل است که منجر به بروز سرخوردگی می شود.^۱

۲,۲,۶. ایجاد حس حسادت نسبت به دیگر فرزندان

از مهم ترین واکنش هایی که فرزند مورد تبعیض واقع شده از خود نشان می دهد، حسادت او نسبت به دیگر فرزندان است. در این گونه مواقع حس انتقام جویی در فرزند شعله ور می شود و ممکن است خواهر و برادر رابطه خوبی حتی در دوران بزرگسالی نداشته باشند. از عکس العمل های اولیه این فرزندان پرخاشگری است. کودکی که مورد تبعیض قرار می گیرد از همان ماه های اولیه شرایط محیطش را می فهمد و از همان دوران کودکی شروع به پرخاشگری می کند. گاه پرخاشگری به صورت فعال دیده می شود، مانند دعوا کردن با دیگران، اما در برخی مواقع این پرخاشگری به صورت غیرفعال بروز می کند. به عنوان مثال، فرد در ظاهر، انسان عصبی و بداخلاقی نیست، اما ممکن است در رفتارش با دیگران تاثیر بگذارد و اطرافیانش را به شکل دیگری اذیت کند، مثلاً فرد بدقولی شود.^۲

راسل نیز در این زمینه گفته است:

«جلوگیری از ایجاد حسادت میان اطفال، کار مشکلی نیست؛ زیرا والدین یا کسانی که عهده دار تربیت و نگه داری کودکان هستند، با اندک بردباری در رفتارشان، می توانند مانع از بروز حسادت میان کودکان شوند. برای جلوگیری از بروز حسادت میان کودکان، روش مناسب آن است که بین

۱. علیرضا قاسم زاده، روانشناس، تبعیض والدین بین فرزندان، رفتاری خطرناک، روزنامه اعتماد، ش ۲۴۸۲، ص ۱۳.

۲. مقاله تبعیض دشمن تربیت فرزندان، ساعت ۲۲، ۱۵/۱۰/۱۳۹۳، <http://www.aftabir.com>

کودکان، عدالت کامل برقرار شود و توجه بزرگ ترها به کودکان، یکسان باشد. هنگامی که کودک تازه ای در خانواده متولد می شود، این وظیفه والدین است که به کودکان دیگر تفهیم کنند که وجود این کودک تازه وارد، به هیچ وجه از اهمیت آنها نمی کاهد و آنها همان قدر که ارزشمند بوده اند، اکنون نیز هستند»^۱

۲,۲,۷. مشکلات جنسیتی در ازدواج

یکی دیگر از تاثیرات مهم تبعیض میان فرزندان مشکلات جنسیتی است. کودک به علت تبعیض از جنسیت خود متفر می شود، این گونه افراد در دوره بزرگسالی دچار اختلالات جنسیتی می شوند. به همین دلیل تنها و گوشه گیر می شوند. همین مساله باعث می شود در آینده مشکل برقراری ارتباط با فرزند و همسرشان داشته باشند. دخترانی که به دلیل جنسیتشان شرایط سختی دارند، وقتی ازدواج می کنند از زن بودن خود راضی نیستند و در روابط زناشویی خود به مشکل برمی خورند. این افراد دلشان می خواهد مردانه برخورد کنند، زیرا شناخت درستی از جایگاه خود ندارند. این زنان دائم اعتراض می کنند. و به همین ترتیب اختلافات خانوادگی آن ها افزایش می یابد.^۲

۲,۲,۸. حقارت

گاهی اوقات، این تبعیض ها علاوه بر مشکلات روحی و روانی که برای فرد به وجود می آورد باعث حقارت نیز می شود. بسیاری از این دختران درونگرا می شوند، به طوری که حتی مشکلشان را با مادرشان هم در میان نمی گذارند.^۳

۱. محمود طاهری، رعایت عدالت در مهرورزی به فرزندان، مجله طبوبی، خرداد ۱۳۸۶، شماره ۱۸، ص ۷۱.

۲. مقاله تبعیض دشمن تربیت فرزندان، ساعت ۲۲، ۱۵/۱۰/۱۳۹۳، <http://www.aftabir.com>

۳. همان.

۲,۲,۹. ایجاد استرس

اصولاً وقتی در خانواده بچه دومی متولد می‌شود، به طور ناخودآگاه بیشتر توجه پدر و مادر معطوف نوزاد جدید می‌شود و خانواده بیشتر وقت خود را صرف بچه دوم می‌کند که این کار در وهله اول باعث می‌شود بچه اول دچار استرس شود. او فکر می‌کند بچه دوم جای او را گرفته و او دیگر جایی در میان خانواده ندارد، در نتیجه شروع به آزار و اذیت بچه دوم و آزار پدر و مادرش می‌کند.^۱

۲,۲,۱۰. پرخاشگری

توجه والدین به یکی از فرزندان باعث می‌شود که یکی، نسبت به دیگری و والدینش تنفر و کینه پیدا کرده و در صدد انتقام‌جویی برآید و ممکن است با رساندن آسیب بدنی یا خراب کردن وجهه او باعث تزلزل محبوبیتش در نزد والدین شود و اگر هم نتواند انتقام بگیرد شروع می‌کند به لجبازی و خشونت و به دنبال راهی برای انتقام می‌گردد. لذا تبدیل به شخصی خشمگین و عصبانی می‌شود که در پی بهانه است.

خشم و کینه‌توزی امنیت روحی انسان را به خطر انداخته و به شخصیت انسانی لطمه وارد می‌کند و در این صورت، فرد به مرور زمان در اجتماع و در ارتباط با هم‌نوعانش دچار مشکل می‌شود، زیرا هیچ فردی تحمل پذیرش انسان غضبناک و عاری از هر گونه محبت و آرامش را ندارد و همیشه جویای محیطی سرشار از امنیت و صلح و صفا است. فرد خشمناک بر اثر رفتارهای ناپسند و ناهنجار، از جامعه طرد شده و به فردی گوشه‌گیر و منزوی تبدیل می‌شود. چنین فردی بر اثر رفتارهای نادرست از پیشرفت‌های فردی و اجتماعی که لازمه‌اش حضور در عرصه‌ی اجتماع و همکاری با اطرافیان

۱. مقاله بذر کینه را در دل کودکان نکارید، ساعت ۲۲، ۱۵/۱۰/۱۳۹۳، <http://www.isna.ir>

است، عقب می‌ماند و شخصیت خود را پوچ و بیهوده می‌انگارد. اعتماد به نفس خود را از دست می‌دهد و به امراض مختلف روحی و روانی مبتلا می‌شود.^۱

۲,۲,۱۱. آلوده شدن به اعتیاد

روان‌شناسان و جامعه‌شناسان معتقدند: اعمال تبعیض‌های گوناگون بین فرزندان، ناسازگاری والدین با یکدیگر و وجود روابط بیمارگون بین آن‌ها و درگیری‌های خانوادگی از مهم‌ترین عواملی است که ظهور اعتیاد به مواد مخدر را در بین اعضای خانواده تسهیل می‌کند.^۲

۲,۲,۱۲. مانع مهم رشد خلاقیت

بسیاری از والدین آگاهانه یا ناآگاهانه با اعمال تبعیض میان فرزندان موجب اختلاف بین آنان و دل‌سردی از زندگی می‌شوند. تبعیض در برخورد با خطاها و اشتباهات فرزندان موجب سلب اعتماد به نفس در آنان می‌شود. تاکید بسیار بر جنسیت کودک و تمایز قائل شدن زیاد میان دختر و پسر، یکی از موانع مهم رشد خلاقیت کودکان در برخی خانواده‌هاست. رفتارهای ناسنجیده، غیردقیق و تبعیض‌آمیز والدین در میان کودکان‌شان، خواسته و یا ناخواسته هم به صورت فعال و هم به صورت منفعل در عکس‌العمل‌ها و رفتارهای فرزندان‌شان تأثیر می‌گذارد.^۳

۲,۲,۱۳. بروز افسردگی

پدر و مادر افرادی هستند که کودک به آنها علاقه بسیار دارد و وجودشان به ویژه در دوران کودکی لازم است. به علاوه، ارتباطات منفی و تبعیض‌آمیز و عاری از عشق و پذیرش، می‌توانند افسرده ساز

۱. سخنرانی احمد خاتمی، سیره نبوی و رعایت عدالت بین فرزندان، رادیو اینترنتی ایران صدا، ساعت ۲۲،

<http://www.iranseda.ir>، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵

۲. مقاله تبعیض در خانواده، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، <http://forum.iransalamat.com>

۳. مقاله تفاوت آری، تبعیض نه، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، <http://www.tebyan.net>

باشند؛ بنابراین وجود محیطی سرشار از عشق و محبت و روابطی سالم و صمیمی برای کودکان ضروری است و نایستی آنان را از این نعمت محروم کنیم.^۱ چنانچه این محیط فراهم نگردد موجبات افسردگی و بیماری های روحی و روانی را در کودک ایجاد می کند.

۱۴، ۲، ۲. عدم رعایت عدل و انصاف توسط فرزندان

یکی از وظایف اساسی و حساس والدین رعایت اصول دادگری و مساوات میان فرزندان خویش است، برای اینکه صفت عدالت در نهاد کودکان پی ریزی شود و طبیعت آنها به ستمگری و تعدی عادت نکند. از لحاظ تربیتی بهترین روش آن است که در تمام جهات یک نوع رفتار عادلانه را در میان فرزندان خود مراعات کنند. کودکانی که در محیط خانواده، شاهد بی عدالتی والدین باشند، هرگز با صفت عدل و انصاف رشد نخواهند کرد، بلکه طبعاً با روحیه ظلم و اجحاف بار می آیند و رفتار آنها در اجتماع جز بی بند و باری و حق کشی و تجاوز به حقوق دیگران نخواهد بود و حتی والدین نیز عکس العمل بی عدالتی را از فرزندان خویش خواهند دید .

رسول اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) به همین موضوع مهم روانی و تربیتی عنایت خاص داشته و به پیروان خویش رعایت این نکته را توصیه فرموده است: «إِعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ بِالنُّحْلِ كَمَا تُحِبُّونَ أَنْ يَعْدِلُوا بَيْنَكُمْ فِي الْبِرِّ وَاللُّطْفِ»^۲ شما که می خواهید فرزندانان در نیکی و مهر و محبت با شما به عدالت رفتار کنند، در اعطا و بخشش به آنها به عدالت و مساوات رفتار کنید.»

۱. مقاله چگونه یک کودک افسرده را درمان کنیم؟، ساعت ۲۲، ۱۵/۱۰/۱۳۹۳،

<http://www.imamhadi.com>

۲. محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰۱، بیروت: موسسه الوفا، ۱۴۰۴ ق، ص ۹۲.

«نفس بشری مانند بخار همیشه رو به اتساع است هدف تربیت از این جهت این است که وا دارد فشار خارجی به صورت عادات، افکار و تمایلات عاطفی در عقل خود طفل در آید نه زدن و نواختن و شکنجه کردن و فکر لازم در این باب عدل است. عدل مفهومی است که ما باید سعی کنیم آن را در افکار و عادات طفل تدریجاً وارد سازیم تربیت صحیح در عدل فقط وقتی به دست می آید که با بچه مزبور، کودکان دیگر هم باشند جایی که اطفال برای خوشی و لذت که فقط یک نفر در یک وقت می تواند از آن محظوظ شود با یکدیگر منافسه می کنند از قبیل سواری در یک چرخ دستی، می بینیم که آنان به فوریت عدالت را می فهمند البته میل هر یک از آنان این است که خوشی را بدون دیگران فقط برای خود بخواهد اما تعجب در این است که موقعی که بزرگ ها و بالغین بین آنان قرار می گذارند که هر کدام به نوبت از این خوشی و لذت بر خوردار شوند به چه سرعتی این میل مغلوب می گردد. من عقیده ندارم که حس عدالت، ذاتی و جبلی است لکن وقتی دیدم که به چه سرعتی می توان آن را در طفل ایجاد کرد دچار تعجب گشتم البته باید عدل حقیقی باشد و طفلی بر طفل دیگر ترجیح داده نشود اگر شما به بعضی بچه ها بیش از بچه های دیگر محبت روادارید باید احتیاط کنید مبادا عواطفشان را در تقسیم مسرات و خوشی ها بین آنان دخیل و موثر سازید یک اصل کلی مسلم این است که اسباب بازی باید بطور مساوی برای همه باشد. کوشش در القای رغبت اطفال به عدل بوسیله هرگونه تمرین و ورزش اخلاقی، کاری بیهوده است»^۱.

چنانچه حضرت علی (علیه السلام) در مورد ظلم حق دیگری می فرماید:

«به خدا اگر حکومت دنیا را با همه ثروت و مالی که در آن است، به من واگذار کنند تا در مقابل آن پوست جوی را از دهان موری به ظلم و ستم بیرون کشم، هرگز نخواهم پذیرفت؛ دنیای زیبا و دوست داشتنی شما در نظر من از آن پست تر است که موری را به خاطر آن آزوده و متأثر سازم»^۲.

۱. مقاله مواظب باشیم بین فرزندان فرق نگذاریم، ۱۰ صبح، ۱۳۹۴/۲/۱۲، <http://www.tebyan.net>

۲. محمدرضا حکیمی و محمد و علی، الحیاه، احمد آرام، ج ۱، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۰، ص ۱۵۰.

۱۵، ۲، ۲. عاق فرزندان

در دین اسلام حق و حقوق امری طرفینی است، یعنی همان طور که والدین نسبت به فرزندان دارای حقوقی هستند، فرزندان نیز حقوقی بر گردن پدر و مادر دارند. لذا در دین اسلام همان گونه که برای فرزندان در مقابل پدر و مادر وظایفی تعیین شده، برای والدین در مقابل فرزندان نیز وظایفی تعیین شده است. هر کس که از آن وظایف تخطی کند، دچار معصیت شده است. اگر جبران نکند، قطعاً مواخذه می شود.

از جمله وظایف والدین، نام نیکو نهادن بر فرزندان و تربیت صحیح آن ها، عدم تبعیض و ناعدالتی در حق فرزندان است و در صورتی که مراعات نشود والدین دچار تبعیض و بی عدالتی شده و اگر جبران نکنند، گنهکارند.

در عین حال تبعیض و بی عدالتی والدین نباید سبب بی احترامی به ایشان توسط فرزندان شود زیرا همانگونه که گفتیم در اسلام حق و حقوق امری طرفینی است. از جمله وظایف فرزندان احسان و نیکی به والدین، احترام والدین در گفتار و رفتار و پرهیز از رنجاندن آنان، نهایت تواضع و خشوع در برابر آنان، دعا و استغفار در حق آنان، شکر و سپاس خدا به خاطر نعمت وجود والدین است.

زیرا هر چند فرزندان از زمانی که به سن تکلیف یا تمیز و تشخیص می رسند، باید از والدین اطاعت کنند و به آنان احترام بگذارند کاری نکنند که رنجیده خاطر گردند، اما والدین نیز از زمان انعقاد نطفه فرزندان و بلکه پیش تر از آن، موظف به رعایت یک دسته آداب هستند تا فرزندان شان از جهت آفرینش جسم، روح، فکر و سایر استعدادهای طبیعی و خدادای ساختار سالم، عالی و نیکویی داشته باشند. بنابراین، همان طوری که بدرفتاری، بداخلاقی و بی احترامی به والدین، فرجام خطرناک و خوار کننده ای دارد و عاق والدین را به دنبال خواهد داشت، ظلم و بدرفتاری با فرزندان و عدم انجام وظایفی که در برابر فرزندان مقرر شده، مسئولیت سنگین و مواخذه شدید الهی را به دنبال دارد و آنان را مورد

عاق فرزندان قرار خواهد داد. با این همه، فرزندان به هیچ صورت نمی‌توانند زحمات و تلاشی را که پدر و مادر برای فرزند متحمل شده‌اند، ادا کنند.

رسول اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) در ضمن سفارش هایی به علی (علیه السلام) فرمود: «یا علیُّ لَعَنَ اللهُ والِدینَ حَمَلًا وَلَدَهُمَا عَلٰی عُقُوقِهِمَا؛ یا علیُّ! یَلْزِمُ الوالدینِ مِنَ الْعُقُوقِ لَوَلَدِهِمَا مَا یَلْزِمُ الْوَلَدَ لَهَا مِنْ عُقُوقِهِمْ»^۱ خدا لعنت کند پدر و مادری را که فرزندان خویش را بد تربیت کنند و موجبات عاق خود را فراهم نمایند. ای علی! همانگونه که فرزند عاق والدین می شود، والدین نیز عاق فرزند خواهند شد.^۲

پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) در روایتی حق فرزند بر پدر را نام نیک نهادن و علم آموزی و فراهم کردن زمینه ازدواج دانسته اند.^۳ در روایت دیگر شغل و کار مناسب نیز از حقوق فرزندان یاد شده است.^۴

همانگونه که از روایات گفته شده معلوم می گردد مهمترین حق فرزندان، تربیت صحیح آنها می باشد و آن قبل از تولد فرزند شروع می شود و بدون هیچ وقفه ای باید از سوی والدین دنبال گردد. البته تربیت عنوان کلی است که شامل بر طرف کردن نیازمندی های جسمی ، اخلاقی ، روحی و اعتقادی فرزندان می گردد که شیوه های خاص خود را می طلبد. در این راستا مهر ورزی، وفای به عهد، رعایت عدالت بین فرزندان، احترام به فرزند، تشویق و تنبیه، کنترل دوستان، آموزش دین و احکام و قرآن دارای اهمیت بیشتری می باشد؛ اما اینکه پیامدهای عاق فرزند چه می باشد باید بگوئیم که عاق فرزند همان پیامدهای عاق والدین را به دنبال خواهد داشت .^۵

-
۱. محمدتقی مجلسی، روضه المتقین، حسین موسوی کرمانی و علی پناه اشتهاردی، ج ۱۲، چاپ دوم، قم: موسسه فرهنگی اسلامی کوشانپور، ۱۴۰۶، ص ۲۴۹.
 ۲. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، ج ۴، چاپ سوم، قم: دارالحديث، ۱۳۷۷، ص ۳۶۷۹.
 ۳. محمدباقر مجلسی، همان، ج ۷۱، ص ۸۵.
 ۴. مقاله فرق گذاشتن بین دو فرزند، ساعت ۵ صبح، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، www.pasokhgoo.ir.

از حضرت صادق (علیه السلام) منقول است که حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) فرمود:

«رحم الله من اعان ولده على برّه: قال: قلت: كيف يعينه على برّه؟ قال: يقبل ميسوره، و يتجاوز عن معسوره و لا يرهقه، و لا يخرق به فليس بينه و بين أن يصير في حدّ من حدود الكفر الا ان يدخل في عُقوقٍ او قطيعةٍ رحمٍ، ثم قال رسول الله (صلی الله علیه وآله وسلم): الجنة طيبة طيبها الله و طيب ريحها، يوجد ريحها من مسيرة ألفي عامٍ و لا يجد ريح الجنة عاقٍ و لا قاطع رحمٍ و لا مرخي الإزار خيلاء؛^۱ خدا رحم کند کسی را که فرزند خود را انجام کارهای نیک کمک کند. راوی عرض کرد: که چگونه فرزند خود را کمک کند؟ فرمود: کار آسانی از او به عمل آید قبول کند و کاری که بر او دشوار است و نمی‌تواند انجام دهد از او در گذرد و تکلیف‌های دشوار به او نکند و سفاهت و تندبی به او نکند. سپس پیغمبر (صلی الله علیه وآله وسلم) فرمود: بهشت مکان پاکیزه‌ای است که خدا آن را خلق کرده است و پاک قرار داده است. و بوی بهشت را خدا پاکیزه کرده است، بوی بهشت از مسافت مسیر دو هزار سال به مشام انسان می‌رسد اما بوی بهشت را آدم عاق و قاطع رحم و آدم لا ابالی و بی‌پروا از نجاست و آدم احمق دریافت نمی‌کند»

۱۶، ۲، ۲. ایجاد فاصله بین فرزندان و والدین

برخی والدین نسبت به فرزندان ارشد خانواده توجه بیشتر نشان داده و چون آن‌ها را مقتدرتر و بزرگتر می‌دانند لازمه احترام بیشتر می‌دانند و بر عکس برخی والدین فرزندان آخر خانواده و به اصطلاح ته تغاری را بیشتر مورد توجه قرار می‌دهند به خاطر شیرین زبانی‌ها و حرکات جذاب شان و این عوامل باعث تبعیض بین فرزندان از طرف والدین می‌شود و فرزند دیگر احساس می‌کند پدر و

۱. محمدبن ادریس حلی، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، حسن موسوی و ابوالحسن ابن ادریس، ج ۳، قم:

انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۰، ص ۵۹۵.

مادرش آن‌ها را دوست ندارند و از اینکه فرزندانی همانند او دارد ناراحت و شرمگین می‌شوند، از این لحاظ سعی می‌کند زیاد همراه والدین خود نباشد تا کمتر دیده شود و مورد سرزنش قرار نگیرد و هر روز فاصله آن با والدینش بیشتر می‌شود.^۱

۲,۳. راهکارهایی برای والدین

۲,۳,۱. کنترل احساس

امکان دارد پدر یا مادری یکی از فرزندان خود را به دلیل داشتن مزیت‌هایی از جمله مهربانی و دلسوزی نسبت به والدین یا فضیلت‌های دیگر، بیشتر از بقیه فرزندان دوست داشته باشد. در این خصوص باید توجه داشت که ابراز احساسات و اظهار علاقه در میان فرزندان و به خصوص کودکان و نوجوانان به گونه‌ای نباشد که روحیه حساس آن‌ها را تحریک کند چون کودکی و نوجوانی دوران حساس و مهمی است و هر نوع احساس تفاوت داشتن با فرزند دیگر سلامت روحی کودک یا نوجوان را تهدید می‌کند. البته در مواردی که یکی از فرزندان دارای ویژگی‌هایی است که او را بر دیگران ممتاز می‌کند، بیان آن خصلت و اظهار آن در برابر بقیه فرزندان می‌تواند آن‌ها را متوجه کند که دلیل توجه والدین نسبت به او چیست. نقل شده است امام کاظم (علیه السلام) در مواردی امام رضا (علیه السلام) را بر فرزندان دیگرشان ترجیح می‌دادند و ایشان را الگویی برای آن‌ها معرفی می‌کردند.^۲ البته در تمامی این موارد دلیل برتری آن حضرت را مشخص می‌کردند و می‌فرمودند:

۱. مقاله تبعیض در خانواده، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، <http://forum.iransalamat.com>

۲. مقاله تبعیض بین فرزندان چه تبعیضی در پی دارد، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،

<http://www.tebyan-zn.ir>

«برادران دانشمند آل محمد است. درباره دین خود از او پرسید و هرچه می گوید به خاطر بسپارید.»^۱

۲,۳,۲. عدم مقایسه فرزندان با یکدیگر

یکی از اشکال شایع تبعیض بین فرزندان خانواده مقایسه توانایی ها و ویژگی های آنهاست که اثرات مخربی را به همراه دارد. روانشناسان معتقدند ریشه برخی مشکلات بین فرزندان و والدین ناشی از مقایسه کودکان و نوجوانان چه در جمع خانواده و چه با اعضای همسن و سال فامیل است که منجر به بروز سرخوردگی می شود. یعنی شکل ظاهری و هوش و استعداد کودکان گاه با هم مقایسه می شود و معمولاً تعدادی از فرزندان متهم به کم هوشی و بی استعدادی می شوند. مادران و پدران باید بدانند که حتی کودک را با خواهر، برادر، پسرخاله، دخترعمه و دوستانش هم مقایسه نکنند چون هر کودک غرور خاصی دارد که وقتی شما او را با دیگری مقایسه می کنید، در واقع غرور او را می شکنید و سایر توانایی های او را نادیده می گیرید. همچنین حتی اگر تبعیض را بهانه یی بدانیم که افراد سوءرفتارها و سوءتدبیرهایشان را به گردن آن بیندازند و این بهانه را غیرموجه بدانیم باز هم نمی توان به امر تبعیض بین فرزندان و مقایسه آنها مهر تایید زد، چراکه نابرابری و مقایسه استعدادهای و رفتار تحقیق‌آمیز نسبت به فرزندان خواه ناخواه تبعاتی منفی در پی خواهد داشت تبعاتی که گاه دیده نمی شوند.^۲

۲,۳,۳. انجام اقدامات مساوی رفتاری و گفتاری بین فرزندان

اقدامات عملی و رفتاری، از قبیل روی زانو نشاندن، در آغوش گرفتن، بوسیدن، سواری دادن و بعضی وقت ها کنار کودکان خوابیدن، هدیه دادن، بازی کردن و بر سر آنها دست نوازش کشیدن

۱. علیرضا قاسم زاده، روانشناس، تبعیض والدین بین فرزندان، رفتاری خطرناک، روزنامه اعتماد، شماره ۲۴۸۲،

ص ۱۳.

۲. همان.

است که در بسیاری از روایات مورد توجه و تأکید قرار گرفته است. برخی از این روایات را با هم مرور می کنیم:

پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) می فرماید:

«أَحْبُوا الصَّبِيَّانَ وَارْحَمُوهُمَا»^۱ کودکان را دوست بدارید و با آنان مهربان باشید»

امام علی (علیه السلام) از خاطرات شیرین دوران کودکی خویش چنین یاد می کند:

«هنگامی که پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) در آوان کودکی مرا به خانه خویش برد، همیشه مرا در دامنش می نشاند. مرا به سینه خود می فشرد. هر وقت می خواست بخوابد و من فاصله ام با پیامبر زیاد بود و خوابم نمی برد، وی مرا نزدیک بستر خویش می برد. بعضی وقت ها دستش را به صورت من و بدنش را با بدن من تماس می داد. حتی کاری می کرد که من وی را استشمام کنم»^۲

ابن عباس می گوید:

«نزد پیامبر بودم درحالی که فرزندش ابراهیم بر زانوی چپ او و حسین بن علی (علیه السلام) بر زانوی راست او قرار داشت. پیامبر گاه این و گاه آن یکی را می بوسید که در این حال جبرئیل وحی، از سوی خداوند نازل شد»^۳

۱. محمدباقر مجلسی، مراه العقول، هاشم رسولی محلاتی، ج ۲۱، چاپ دوم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۴، ص ۸۶.

۲. محمد بن حسین شریف الرضی، ترجمه و شرح نهج البلاغه، علی نقی فیض الاسلام اصفهانی، چاپ پنجم، تهران: مؤسسه چاپ و نشر تألیفات فیض الإسلام، ۱۳۷۹، ش، خ ۱۹۲.

۳. محمدباقر مجلسی، همان، ج ۴۳، ص ۲۶۱.

از امام علی (علیه السلام) نقل شده که وی پیش روی یکی از دخترانشان، پسر کوچک خود را بوسیدند. دختر پرسید: آیا وی را خیلی دوست می دارید؟ امام فرمود: آری دخترم! دختر گفت: گمان می کردم که شما جز خداوند، کسی را دوست نمی دارید. امام گریست و فرمود:

«الْحُبُّ لِلَّهِ وَالشَّفَقَةُ لِلْأَوْلَادِ»^۱ محبت من ویژه خدا است اما به فرزندانم هم مهر می ورزم.

ابزار گفتاری شامل کلمات محبت آمیز است که در روایات زیاد مورد تأکید قرار گرفته است. امیرالمؤمنین (علیه السلام) وقتی می خواستند با فرزندان، به ویژه در سنین پایین سخن بگویند، از واژه یا بُنیّ فرزندم، استفاده می کردند که حاکی از مهرآمیز بودن و نشان دادن مهر درونی به فرزندان بود.^۲

۴، ۳، ۲. برطرف نمودن جهل (بی خبری و ناآگاهی آنان از معارف و قوانین دین مقدس اسلام)

بسیاری این تبعیض ها به واسطه ضعف فرهنگی و رسم و رسوم جاهلیت است که به خاطر نا آشنا بودن به وظایف والدین نسبت به فرزندان یا نگاه منفی و غلط جامعه نسبت به این دو جنس (دختر و پسر) اعمال می شود، اما از دیدگاه اسلام تفاوتی بین دختر و پسر وجود ندارد و ارزش انسانی آنها برابر است و هر دو می توانند بالاترین مراحل کمال را طی کنند.

قرآن کریم در موارد متعدد تصریح کرده که رسیدن به مقام والای انسانیت و نیل به مراتب بالای معنویت و قرب الهی و وصول به «حیات طیبه»، به جنسیت مربوط نیست، بلکه به ایمان و عمل صالح بستگی دارد.

۱. حسین بن محمد تقی نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱۵، قم: مؤسسه آل البيت (علیهم

السلام)، ۱۴۰۸ق، ص ۱۷۱.

۲. مقاله فرآیند فرزندان در اندیشه دینی، ۵، ساعت ۲۲، ۱۵/۱۰/۱۳۹۳، <http://www.tebyan.net>

« مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ؛^۱ هر کس عمل صالح انجام دهد، خواه مرد باشد یا زن، در حالی که ایمان داشته باشد، ما به او زندگی پاک ارزانی می‌کنیم و پاداش وی را به بهترین اعمالی که انجام داده، می‌دهیم.»

در آیات و روایات بسیاری این حقیقت مورد تأکید واقع شده است. حتی از نظر اظهار محبت، در روایات آمده است که این مسئله باید در مورد دختران بیشتر توجه شود، چون آنها از احساسات و عواطف رقیق تری برخوردارند و نیاز به محبت بیشتر دارند.

با این که اسلام، چنین نگرشی به زن و مرد دارد، ولی متأسفانه در عمل، بعضی خانواده‌ها در مقام ارزش گذاری، پسران را بر دختران ترجیح می‌دهند.

۲،۳،۵. آموزش

آموزش نردبان تکامل انسان است و بدون آن انسان موجودی است مفلوک و ناتوان و خانواده اولین آموزشگاه و کانون انتقال مفاهیم زندگی و ایجاد نگرش همه جانبه کودکان، نوجوانان و جوانان است. فرزندان عملاً در خانواده درس عشق و محبت، صفا و صمیمیت و همکاری و تعاون و... را می‌آموزند. خانواده سالم مهمترین، مؤثرترین و شایسته‌ترین نهاد انتقال دهنده فرهنگ به کودک و آشنا کننده او به زندگی اجتماعی است. با آموزش والدین در مورد عدم تبعیض بین فرزندان، و عواقب خطرناک آن کانون خانواده گرم می‌شود.^۲

بنابراین گاهی والدین به دلایل منطقی یا غیرمنطقی بین فرزندان شان تبعیض قائل می‌شوند. اعمال تبعیض بین فرزندان موجب کاهش اعتماد به نفس، منزوی شدن و کینه‌ورزی در آنها می‌شود. بسیاری

۱. نحل (۱۶)، آیه ۹۷.

۲. غلامرضا ویسی، آسیب شناسی خانواده، ج ۱، تهران: خجسته، بی تا، ص ۵۱.

از ناهنجاری‌های دوران کودکی، نوجوانی و به ویژه جوانی، ریشه در تبعیض والدین نسبت به فرزندان‌شان دارد؛ به این صورت که هرچه تبعیض‌ها شدیدتر شود، ضربات و صدمات روحی منتقل شده به فرزند مهلک‌تر و جبران‌ناپذیرتر می‌شود و به جهت ظهور کینه و حسد در یک فرزند نسبت به فرزند دیگر، زمینه برای بروز خصوصیات نامطلوب اخلاقی و رفتاری او و حتی تنفر از خواهر یا برادر او را فراهم می‌کند و چه‌بسا ناهنجاری‌های رفتاری و اخلاقی که طی آن، نه‌تنها خود فرد بلکه خانواده و اجتماع هم آسیب می‌بینند.

تبعیض به دلایل متعدد مثل خصوصیات مطلوب اخلاقی یک فرزند، چهره بهتر، قوی‌تر بودن به لحاظ تحصیلی، هوش بالاتر و هر دلیل قابل قبول یا غیرقابل قبول دیگر ممکن است اتفاق بیفتد. در برخی موارد تبعیض آگاهانه و در برخی موارد هم ناآگاهانه است، یعنی گاهی والدین به واقع مطلع نیستند که یک سخن یا رفتار کوچک‌شان زمینه را برای بروز ناهنجاری فراهم می‌کند. همچنین ابراز محبت به یک فرزند در مقابل فرزند دیگر موجب می‌شود اعتماد به نفس فرزند دیگر به شدت کاهش یافته، موجب انزوای وی و حتی کینه‌ورزی‌های شدید در او می‌شود و موجب می‌شود فرزندی که مورد بی‌محبتی و بی‌توجهی از طرف والدین قرار گرفته در برخی موارد نتواند استعدادهای خود را به ظهور و بروز برساند.

۲,۴. ایجاد عدالت در تربیت

عقل و فطرت سلیم بشری حکم می‌کند که انسان دارای حقوقی است و در یک خانواده که اساسی‌ترین رکن جامعه است والدین از مسئولان ادای این حقوق به شمار می‌آیند؛ پیش از آنکه والدین بر فرزند خود حقی پیدا کنند، حق فرزند نسبت به والدین پدید می‌آید، و بر آنان است که چون باغبانی دلسوز در پرورش این گل‌های زیبای زندگی بکوشند. زمانی که والدین وظایف خود در قبال فرزندان خویش از جمله تربیت صحیح و آموزش احکام الهی را به خوبی انجام دهند، نتایج اعمال خود که

فرزند صالح و نیک است را مشاهده خواهند نمود. از نظر عقل و شرع و عرف، والدین موظفند حقوق معنوی و مادی فرزندی را که خود زاده‌اند، مراعات نمایند، نیک و بد فرزند در این جهان، از پدران و مادران بر می‌خیزد و آنان در قبال هر گونه ندانم کاری و سهل انگاری معاقبتند.^۱ امام سجاد (علیه السلام) می‌فرماید:

«حق فرزندان بر تو این است که بدانی او از تو است و نیک و بد این جهانش به تو بستگی دارد؛ و تو نسبت به تربیت درست و راهنمایی‌اش به سوی خدای عزوجل و یاری‌اش در مسیر طاعت خدا مسئولی. درباره‌اش چنان کوشش نما که بدانی رفتار نیک نسبت به او پاداش، و رفتار بدت نسبت به او کیفر دارد.»^۲

شرافت و کرامت انسانی اقتضا می‌کند که انسان نیکو تربیت شود. نقطه آغاز این مسیر، تربیت نوجوانان و آینده سازان جامعه است. یکی دیگر از وظایف اصلی پدر و مادر تربیت صحیح و شایسته فرزندان می‌باشد. هیچ پدر و مادری نمی‌تواند عذر بیاورد که چون خود به شیوه درست تربیت نیافته‌اند، اخلاق ناپسندشان را به فرزندان خود منتقل می‌نمایند؛ بلکه باید در تربیت عملی فرزندان ابتدا نفس خود را مورد بازبینی دقیق قرار دهند تا زیانکار نگردند. خداوند منان می‌فرماید:

«قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا * وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا»^۳ هر که نفسش را تربیت و تزکیه نمود، رستگار است و هر که آن را با گناه پلید گرداند زیانکار است.»

مراعات کامل عفت از ضروریات امر تربیت است. رعایت اصول اخلاقی و مذهبی در محیط منزل، سبب می‌شود که والدین در تربیت صحیح فرزندان خود توفیق یابند. همان طور که والدین به مسائل جسمی، روحی و رفاهی فرزندان شان عنایت دارند، بسیار بیش از آن باید به مسائل معنوی و پایبندی او

۱. حقوق فرزندان بر والدین از دیدگاه اسلام، ساعت ۹ صبح، ۱۳۹۳/۱۲/۱۵،

<http://sabkezendegi.mahdportal.ir>

۲. علی محمد حیدری نراقی، رساله حقوق امام سجاد (علیه السلام)، قم: مهدی نراقی، ۱۳۸۴، ص ۳۱۱.

۳. شمس (۹۱)، آیه ۱۰، ۹.

به دستورات اسلامی توجه کنند و با ملاطفت و عطوفت و اسلوب صحیح، عقاید دینی را به آنان بیاموزند و همه سئوالاتشان در این زمینه را با حوصله و گشاده رویی پاسخ دهند. نیز باید آنان را با احکام و فرایض اسلامی، بویژه نماز که ستون دین است، آشنا سازند. یکی از مهم‌ترین حقوق فرزندان بر والدین این است که در بین آنان عدالت را مراعات نمایند. کمال و سعادت و بالندگی جامعه وابسته به عدالت است. در هر جامعه ای که عدالت دیده می‌شود در آن جامعه شکوفایی استعدادها و توانایی‌های بالقوه افراد به صورت وافر دیده می‌شود. در طول تاریخ انقلاب‌ها و تحولات سیاسی نیز معمولاً ناشی از بی عدالتی‌های اجتماعی اند. تمامی انسان‌ها به رعایت عدالت و برقراری قسط در جامعه ارزش و اهمیت قائل هستند. خداوند حکیم در سرشت هر انسانی حس عدالتخواهی را قرار داده است. خدای منان، خود دوستدار عدالت پیشگان است در سوره مائده آیه ۴۲ آمده است:

«ان الله يحبّ المقسطین»^۱ خداوند عدالت پیشگان را دوست می‌دارد.

در واقع هدف از فرستادن پیامبران برقراری عدالت و قسط در جامعه بوده است. در آیات قرآن این مسئله به صورت صریح بیان گشته است و مسلمانان و مومنان به عدالت و دادگری دعوت شده‌اند. حتی انجام صحیح هر کاری، مستلزم عدالت است. از این رو، به مومنان امر شده است که در کارهای خود عدالت را جاری سازند: «اعدلوا هو اقرب للتقوی»^۲ عدالت پیشه نمایید که به تقوی نزدیک تر است.

امیرالمومنین علی (علیه السلام) الگوی بارز دادگری در تاریخ جهان در مورد چگونگی تحقق عدالت می‌فرماید:

«هر که درونش با برونش مطابق و کردارش با گفتارش موافق باشد، امانت را گزارده و عدالتش تحقیق یافته است»^۳

۱. مائده (۵)، آیه ۴۲.

۲. مائده (۵)، آیه ۸.

۳. عدالت در تربیت، روزنامه رسالت، شماره ۷۳۱۱ به تاریخ ۹۰/۴/۲۱، صفحه ۱۸.

عقل سلیم حکم می‌کند که در مورد هر کس دوست و دشمن، خویش و بیگانه، وجدان بیدار انسانی را معیار قرار دهیم و هرگز از مرز عدالت نگذریم. در این باب امیر مومنان علی (علیه السلام) می‌فرماید:

«عَلَيْكَ بِالْعَدْلِ فِي الصَّدِيقِ وَالْعَدُوِّ»^۱ بر تو باد عدالت ورزیدن نسبت به دوست و دشمن.

یکی از مصادیق مهم عدالت، دادگری نسبت به فرزندان است. حضرت علی (علیه السلام) در این زمینه می‌فرماید:

«بین فرزندان با عدالت رفتار نمایید، چنان که دوست دارید در نیکی و محبت به شما با عدالت رفتار نمایند.»^۲

والدین باید نمودهای عدالت را در ابراز محبت، تغذیه، تامین پوشاک و مسکن، گفتگو، مشاوره، گردش و مسافرت، عمل به وعده و مانند آنها را نشان دهند. این وظیفه هنگامی سنگین‌تر است که والدین دارای دو یا چند فرزند باشند. عدم مراعات عدالت بین فرزندان مسئله‌ای است که نتایج و آثار آن در جامعه و زندگی آینده فرزندان دیده خواهد شد. اگر پدری عدالت را مراعات نماید قطعاً ذهن حساس فرزندان آن را کاملاً در می‌یابند و هرگز قلباً ناراحت نمی‌شوند. اما اگر پدر عدالت را رعایت نکند، روح لطیف فرزند آزرده می‌شود.

پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) به تربیت کودکان در اسلام و بخصوص رعایت عدالت بین آنها اهمیت زیادی قائل بود.^۱

۱. عبد الواحد بن محمد تمیمی آمدی، تصنیف غررالحکم ودررالحکم، محقق: درایتی، چاپ اول، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶، ص ۳۸۵، ص ۳۵۳.

۲. علی نقی فیض الاسلام، نهج البلاغه، چاپ پنجم، تهران: موسسه چاپ و نشر فیض الاسلام، ۱۳۷۹، قصار ۳۹۱.

هرچند خداوند مردم را گوناگون آفریده و حتی دو برادر را نمی‌توان یافت که از هر جهتی مانند هم باشند. و خیر و صلاح انسان‌ها در همین گوناگونی است ولی رعایت عدالت لازم و ضروری است. قرآن کریم می‌فرماید:

«و قد خلقکم اطواراً^۲ خداوند شما را به گونه‌های مختلف آفریده است.»

برخی از تفاوت‌ها برخاسته از قابلیت‌های خاص موجودات است و نباید آنها را همواره دلیل امتیاز و برتری دانست. والدین باید فرزندان خود را با این تفاوت‌ها آشنا سازند تا اجرای عدالت در آنان ایجاد حساسیت و عقده ننماید، چرا که تربیت خصایص اخلاقی و هنری و مذهبی کودک بر عهده والدین می‌باشد و حتی مدرسه نمی‌تواند جای تربیت فردی پدر و مادر را بگیرد.^۳

۱. «هنگامی که پیغمبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله وسلم) از سفر باز می‌گشت، کودکان گرد ایشان را می‌گرفتند و ایشان به خاطرشان می‌ایستاد. سپس از آنان می‌خواست که بالا بیایند. برخی از آنان، از جلو و از پشت ایشان، بالا می‌رفتند و از همراهان خود می‌خواست که دیگر کودکان را آنان حمل کنند. چه بسا پس از این ماجرا، کودکان افتخار می‌کردند و به هم می‌گفتند: پیامبر خدا، مرا در آغوش خود برد و تو را بر پشت خود برد.» (المحجة البیضاء، ج ۳، ص ۳۶۶) همچنین از عبدالله بن عباس نقل است که می‌گوید: «من نزد پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله وسلم) بودم، در حالی که آن حضرت بر پای راستش حسین بن علی (علیه‌السلام) و بر پای چپش ابراهیم فرزند خودش را نشانده بود و گاهی این را می‌بوسید و گاهی آن را.» (بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۲۶۱)

۲. نوح (۷۱)، آیه ۱۴.

۳. شیوا نصیری، عدالت در تربیت روزنامه رسالت، شماره ۷۳۱۱ به تاریخ ۹۰/۴/۲۱، صفحه ۱۸.

نتیجه گیری

تبعیض در اصطلاح دانش جامعه‌شناسی، موقعیتی است که افراد در برابر نقش های یکسان از مزایای اجتماعی نابرابر برخوردار می‌شوند. همچنین حالتی که ویژگی‌ها و معیارهای انتسابی مبنای توزیع قدرت یا ثروت قرار گیرد؛ تبعیض نامیده می‌شود.

کلیه جوامع، انسان‌ها از جهات گوناگونی از جمله جنس، سن، نژاد، مذهب، قیافه ظاهری، قدرت بدنی، بهره هوشی و استعدادها از یکدیگر متفاوتند. رفتار غیر یکسان (معمولاً تحقیر آمیز) افراد با یکدیگر به دلیل این تفاوت‌ها تبعیض نامیده می‌شود.

از انواع رایج تبعیض، می‌توان تبعیض جنسی، تبعیض قومی، تبعیض نژادی، تبعیض دینی را نام برد. همچنین از عوامل تبعیض والدین بر فرزندانشان تحصیلات، شکل ظاهری، ایجاد فاصله بین فرزندان و والدین، جهل است.

بعضی از پیامدهای تبعیض بین فرزندان کینه‌توزی، حس انتقام، عدم اعتماد به نفس، ایجاد فاصله بین فرزند و والدین است. از جمله توصیه‌هایی برای مقابله با این پیامدها، کنترل احساس و عدم ابراز آن و عدم مقایسه فرزندان با هم را می‌توان نام برد.

بنابراین باید والدین شناخت و آگاهی نسبت با این عوامل و پیامدها داشته باشند تا از هرگونه تبعیض بین فرزندان خود پرهیز نمایند.

منابع

▪ قرآن کریم

▪ نهج البلاغه، علی نقی فیض الاسلام.

کتاب فارسی

۳. پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، چاپ چهارم، تهران: دنیای دانش، ۱۳۸۲.
۴. رضوان، احمد، برابری و نفی تبعیض از دیدگاه پیامبر اعظم (علیه السلام)، ویراستار: منیره ماشاللهی، قم: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۶، مبحث نفی تبعیض نژادی.
۵. رفیع پور، فرامرز، آناتومی جامعه (مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کاربردی)، تهران: انتشارات کاوه، ۱۳۷۷،
۶. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، ابراهیم میر باقری، ج ۱، چاپ دوم، تهران: فراهانی، ۱۳۶۵،
۷. معین، محمد، فرهنگ معین، چاپ دوم، بی جا: انتشارات زرین، ۱۳۸۶.
۸. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار شهید مرتضی مطهری، ج ۱، چاپ هشتم، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۶۱،
۹. مطهری، مرتضی، عدل الهی، تهران: صدرا، ۱۳۶۷،
۱۰. ویسی، غلامرضا، آسیب شناسی خانواده، ج ۱، تهران: خجسته، بی تا.
۱۱. هام، مگی، فرهنگ نظریه‌های فمینیستی، ترجمه قیروزه مهاجر، نوشین احمدی خراسانی، فرخ قره داغی، تهران: نشر توسعه، ۱۳۸۲.

کتاب عربی

۱۲. ابن بابویه، محمد بن علی، المواعظ، عزیز الله عطاردی قوچانی، تهران: مرتضوی، بی تا.
۱۳. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، تصنیف غررالحکم ودررالحکم، محقق: درایتی، چاپ اول، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶
۱۴. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، محقق موسسه آل بیت (علیه السلام)، ج ۱۹، قم: موسسه آل بیت (علیه السلام)، ۱۴۰۹ ق.
۱۵. حلی، محمد بن ادریس، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، حسن موسوی و ابوالحسن ابن ادریس، ج ۳، قم: انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۰
۱۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، ج ۱، چاپ دوم، تهران: مرتضوی، ۱۳۷۴،
۱۷. رشید رضا، محمد، المنار، ج ۱۲، بیروت: دارالمعرفه، بی تا.
۱۸. شاذلی، بن قطب بن ابراهیم، فی ظلال القرآن، ترجمه دکتر خرم دل، ج ۴، بیروت: دارالشروق، ۱۴۱۲.
۱۹. فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، ج ۷، چاپ دوم، قم: منشورات الهجره، .
۲۰. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۶، چاپ دوم، تهران: اسلامی، ۱۳۶۲
۲۱. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۱۰۱، بیروت: موسسه الوفا، ۱۴۰۴ ق.
۲۲. -----، مراه العقول، هاشم رسولی محلاتی، ج ۲۱، چاپ دوم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۴
۲۳. مجلسی، محمد تقی، روضه المتقین، حسین موسوی کرمانی و علی پناه اشتهازدی، ج ۱۲، چاپ دوم، قم: موسسه فرهنگی اسلامی کوشانپور، ۱۴۰۶
۲۴. مراغی، احمد بن مصطفی، تفسیر مراغی، ج ۱۲، بیروت: داراحیاء التراث، بی تا.
۲۵. نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، مؤسسه آل البيت (علیهم السلام)، ج ۱۵، قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام)، ۱۴۰۸ ق.

مقالات

۲۶. احمدیان، محمد، تاثیر عدالت بر تربیت در خانواده، ساعت ۵ صبح، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،
<http://www.islahweb.org>
۲۷. اسماعیلی، فرهاد، مقاله تبعیض میان فرزندان دختر و پسر جایز نیست، ساعت ۵ صبح،
<http://hamshahrionline.ir>، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵
۲۸. اجلال، زهرا، مقاله عدالت والدین نسبت به فرزندان، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،
<http://www.tebyan.net>
۲۹. تبعیض جنسی، ویکی‌پدیا، دانشنامه آزاد، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،
<http://www.frestan.blogfa.com>
۳۰. تبعیض بر پایه سن چیست؟، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، <http://www.shahrwandan.ir>.
۳۱. سخنرانی احمد خاتمی، سیره نبوی و رعایت عدالت بین فرزندان، رادیو اینترنتی ایران صدا،
ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، <http://www.iranseda.ir>
۳۲. سمت خدا، سوال - لطفاً در خصوص تبعیض توضیح بفرمایید، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،
<http://samtekhoda.tv3.ir>
۳۳. علت تبعیض قائل شدن والدین بین فرزندان چیست و آیا این کار نادرست است؟، ساعت ۲۲،
۱۳۹۳/۱۰/۱۵، <http://www.tebyan.net>
۳۴. طاهری، محمود، رعایت عدالت در مهرورزی به فرزندان، مجله طوبی، خرداد ۱۳۸۶، شماره
۱۸.
۳۵. قاسم زاده، علیرضا، روانشناس، تبعیض والدین بین فرزندان، رفتاری خطرناک، روزنامه
اعتماد، شماره ۲۴۸۲.
۳۷. نصیری، شیوا، عدالت در تربیت روزنامه رسالت، شماره ۷۳۱۱ به تاریخ ۹۰/۴/۲۱
۳۸. مقاله تبعیض دینی، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵، <http://fa.wikipedia.org>.
۳۹. مقاله فرق تبعیض و تفاوت، ساعت ۲۲،
<http://www.wikiporsesh.ir>، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵
۴۰. مقاله تبعیض در خانواده، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،
<http://forum.iransalamat.com>

۴۱. مقاله بذر کینه را در دل کودکان نکارید، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،
<http://www.isna.ir>
۴۲. مقاله تفاوت آری، تبعیض نه، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،
<http://www.tebyan.net>
۴۳. مقاله چگونه یک کودک افسرده را درمان کنیم؟، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،
<http://www.imamhadi.com>
۴۴. مقاله مواظب باشیم بین فرزندانمان فرق نگذاریم، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،
<http://www.tebyan.net>
۴۵. مقاله تبعیض بین فرزندان چه تبعاتی در پی دارد، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،
<http://www.tebyan-zn.ir>
۴۶. مقاله تبعیض دشمن تربیت فرزندان، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،
<http://www.aftabir.com>
۴۷. مقاله فرآیند فرزندان در اندیشه دینی ۵، ساعت ۲۲، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،
<http://www.tebyan.net>
۴۸. مقاله تبعیض بین فرزندان، ساعت ۵ صبح، ۱۳۹۳/۱۰/۱۵،
<http://moshavereh.porsemani.ir>
۴۹. مقاله آیا تبعیض بین دوست داشتن اولاد و همسران گناه است، ساعت ۵ صبح،
۱۳۹۳/۱۰/۱۵، <http://www.blestfamily.com>
۵۰. مقاله عدالت ورزی میان فرزندان؛ بررسی فقهی، <http://rasekhoon.net>

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.